

De Russische vertaling
van de Mercator-
Hondiusatlas uit 1613

*Monumenta
Cartographica
Neerlandica VIII*

Inhoud

- 35 Roeland Emaus
Kaart van het bisdom Utrecht: wetenschappelijke waarde van de oudste gedrukte kaart van Nederland
- 44 Nikolay Komedchikov
De Russische vertaling van de tekst van de Mercator-Hondiusatlas uit 1613
- 48 Ferjan Ormeling
Günter Schilders *Monumenta Cartographica Neerlandica* VIII: een kaartgebruiksanalyse
- 52 **Kaartencollecties in Nederland**
- 54 **@ la Carte**
- 55 **Besprekingen**
- 57 **Varia Cartographica**
- 60 **Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven**

Afbeelding omslag:

Overzichtskaart uit de Spieghel der Zeevaart van Lucas Jansz. Waghenaeer.

CAERT-THRESOOR

Een uitgave van de Barent Langenesstichting

Redactie

Dr Henk Deys, Capt. Hans Kok, drs Sjoerd de Meer, dr Elger Heere, prof. dr F.J. Ormeling, drs Martijn Storms, Gijs Boink, Erik Walsmit
Correctie summaries: Francis Herbert (Londen).

Internet

<http://www.maphist.nl/ct> (inhoud en samenvattingen vanaf 1982, aanwijzingen voor auteurs).

Secretariaat

E. Heere, Faculteit Geowetenschappen, Postbus 80.115, 3508 TC Utrecht;
e-mail: redactie-ct@maphist.nl

Barent Langenesstichting

Secr.: J.D.A. Kok, Poelvaai 15, 2162 HA Lisse
ABN Amro te Lisse - rek.nr.: 53.33.43.798

Abonnementen en administratie:

Abonnementen (alleen per hele jaargang van vier nummers) € 25,00;
België € 28,00; buitenland € 36,00. Losse nummers € 8,00.
Betaling EU-landen middels bankoverschrijving.
Overige landen d.m.v. Visa of Mastercard.
Opgave van abonnementen, adreswijzigingen en bestellingen van losse nummers aan: Caert-Thresoor, Postbus 68, 2400 AB Alphen aan den Rijn, telefoon 0172-444667, fax 0172-440209, e-mail: info@drukkerij-vis.nl
Postbank 5253901, IBAN: NL02PSTB 0005253901, SWIFT/BIC: PSTBNL21

ISSN 0167-4994

Copyright

Het overnemen of vermenigvuldigen van artikelen is slechts geoorloofd na schriftelijke toestemming van de redactie.

Advertentietarieven

Op aanvraag.

De uitgave van dit nummer is mede mogelijk gemaakt door een subsidie van de Stichting Historische Cartografie van de Nederlanden.

De redactie dankt
de onderstaande

Vrienden
van

M. Ostermann, Monnickendam

H. Kok, Lisse

A. de Zeeuw, Zutphen

D. de Pagter, Telluride, USA

P. van der Krogt, Delft

Bubb Kuyper Auctions, Haarlem
www.bubbkuyper.com

Boekhandel de Bengel, Dordrecht
www.debengel.net

Leen Helmink, Amersfoort
www.helmink.com

Iris Antique Globes and Maps and
Restoration-Workshop Paul Peters,
Eerbeek www.irisglobes.nl

Steeff C. Lemmers, Lisse

Caert-Thresoor

Restauratie-Atelier Helmond bv

Restauratie en conservering van papier, leer en perkament

- Boeken, in leer en perkament
- Charters en zegels
- Prenten en tekeningen
- Kaarten en affiches
- Massaconservering
- Inbinden van rapporten en tijdschriften

Ondersteuning bij calamiteiten

- Brand- en waterschade
- Schimmelbestrijding
- Uw rechtstreekse partner voor gammastraling

24 uur bereikbaar op: +31 (0)6 - 53 65 00 07

Tijdens kantooruren: +31 (0)492 - 55 39 90

**Uw waardevolle documenten gaan
bij ons door vakkundige handen.**

Panovenweg 40, 5708 HR Helmond (NL)

Tel.: +31 (0)492 - 55 39 90

Fax: +31 (0)492 - 55 24 42

E-mail: info@restauratie-atelierhelmond.nl
internet: www.restauratie-atelierhelmond.nl

Kaart van het bisdom Utrecht: wetenschappelijke waarde van de oudste gedrukte kaart van Nederland

In de jaren vijftig van de twintigste eeuw zijn er door de conservator van de Universiteitsbibliotheek Leiden, G.I. Lieftinck, vier kaartfragmenten ontdekt in de band van een boek. Het boek, uit circa 1785, kwam uit een collectie rechten manuscripten van Lodewijk Chastelain, een advocaat uit Den Haag. In dit boek werd een nog oudere band uit de zestiende eeuw gevonden waarin ooit weer een Frans huishoudboek heeft gezeten. Het was uit deze band dat vier fragmenten van houtsnededrukken aan het licht kwamen. Op twee fragmenten is een deel van wat nu Nederland is zichtbaar: Oversticht (Overijssel en een deel van Gelderland) en Friesland (afb. 1 en 2). Op het derde fragment zijn de kusten van Afrika en Brazilië (1524) te zien en op het vierde staat de kust van Noord-Afrika (1522). De fragmenten van Afrika en Brazilië worden in dit artikel niet behandeld.¹

De twee fragmenten met daarop Friesland en Oversticht zijn door Van 't Hoff in een artikel besproken waarin hij een datering van 1524 aanhoudt.² Volgens Van 't Hoff zijn beide fragmenten van één kaart afkomstig. Helaas is Van 't Hoff niet veel verder op de kaart ingegaan dan wat oppervlakkige kanttekeningen bij de nauwkeurigheid van de kaart. Dit terwijl het hier zou gaan om fragmenten van waarschijnlijk de oudste gedrukte kaart van Nederland! Mits de datering van Van 't Hoff klopt uiteraard. Of het nu de oudste gedrukte kaart van Nederlands gebied is of niet, het zijn twee interessante fragmenten. De informatie op die fragmenten kan ons ongetwijfeld iets vertellen over de tijd

waarin ze gemaakt zijn. Aan de hand van de metrische nauwkeurigheid is er misschien iets te zeggen over de stand van techniek en wetenschap. De gebruikte symbolen kunnen ons wellicht iets vertellen over het landschap toentertijd. Ik heb de twee kaartfragmenten precies hierop onderzocht voor mijn scriptie aan de Universiteit Utrecht en dit artikel is dan ook bedoeld om mijn onderzoek toegankelijk te maken voor een breed publiek.

In de bijlage zijn alle op de kaart voorkomende plaatsnamen met hun transcriptie opgenomen.

Kaartbeeld

Zoals gezegd staat het Oversticht op het ene en Friesland op het andere fragment. Wie goed naar de twee fragmenten kijkt zal een aantal plaatsen kunnen herkennen maar zal niet zo gemakkelijk kunnen zeggen welk gebied er nu precies gekarteerd is. Wanneer er afgegaan wordt op de plaatsnamen lijkt het Oversticht-fragment ruwweg van Wageningen tot en met de stad Groningen te lopen en het Friesland-fragment van Terschelling tot en met het Duitse Emden. Aan de bovenzijden van de beide fragmenten is de grens te herkennen met wat nu Duitsland is en aan de linkerzijde van het Friesland-fragment is de Waddenzee te zien. Het noorden lijkt hierdoor aan de linkerkant van de fragmenten te liggen. Alle overige zijden van de fragmenten zijn beschadigd en ontbreken verder. Op het eerste gezicht lijkt het er op dat de originele kaart waarvan de twee fragmenten afkomstig zijn minstens het gebied tussen deze vier plaatsen zou moeten hebben laten zien. Dit is echter niet het geval. Wanneer alle plaatsen, die op de twee fragmenten staan worden

gemarkeerd op een moderne kaart van Nederland, dan geeft dit een merkwaardig beeld (afb. 3).

De markeringen zijn niet in twee min of meer vierhoekige blokken verdeeld zoals je zou verwachten bij twee vierhoekige fragmenten. Wat de referentiekaart wel laat zien is een concentratie van plaatsen in het Gelderse rivierengebied, een concentratie in Noordwest-Friesland, een aantal markeringen in Overijssel en een lint markeringen langs de grens tussen de provincies Drenthe en Groningen.

Omdat er slechts twee fragmenten van de originele kaart bewaard zijn gebleven kan niet met zekerheid gezegd worden hoe ver de kaart nog doorliep in de richting van de ontbrekende stukken. Wat wel met zekerheid te zeggen is, is dat de kaart niet verder doorliep naar het oosten en noorden omdat hier de Duitse grens en de Waddenzee staan afgebeeld en de kaart daar keurig begrensd is. Dat wil zeggen dat de zijden van kaart hier intact lijkt te zijn. Dit houdt daarom in dat het beeld dat de referentiekaart aan de noordelijke en oostelijke zijde geeft correct is. Van het huidige Nederland staan er daarom met zekerheid een stuk van de Gelderse Achterhoek en de gehele Groningse Ommelanden niet op. Verderop zal blijken waarom deze gebieden niet gekarteerd zijn. Overigens is hierbij opmerkelijk dat de Duitse stad Emden er wel op staat.

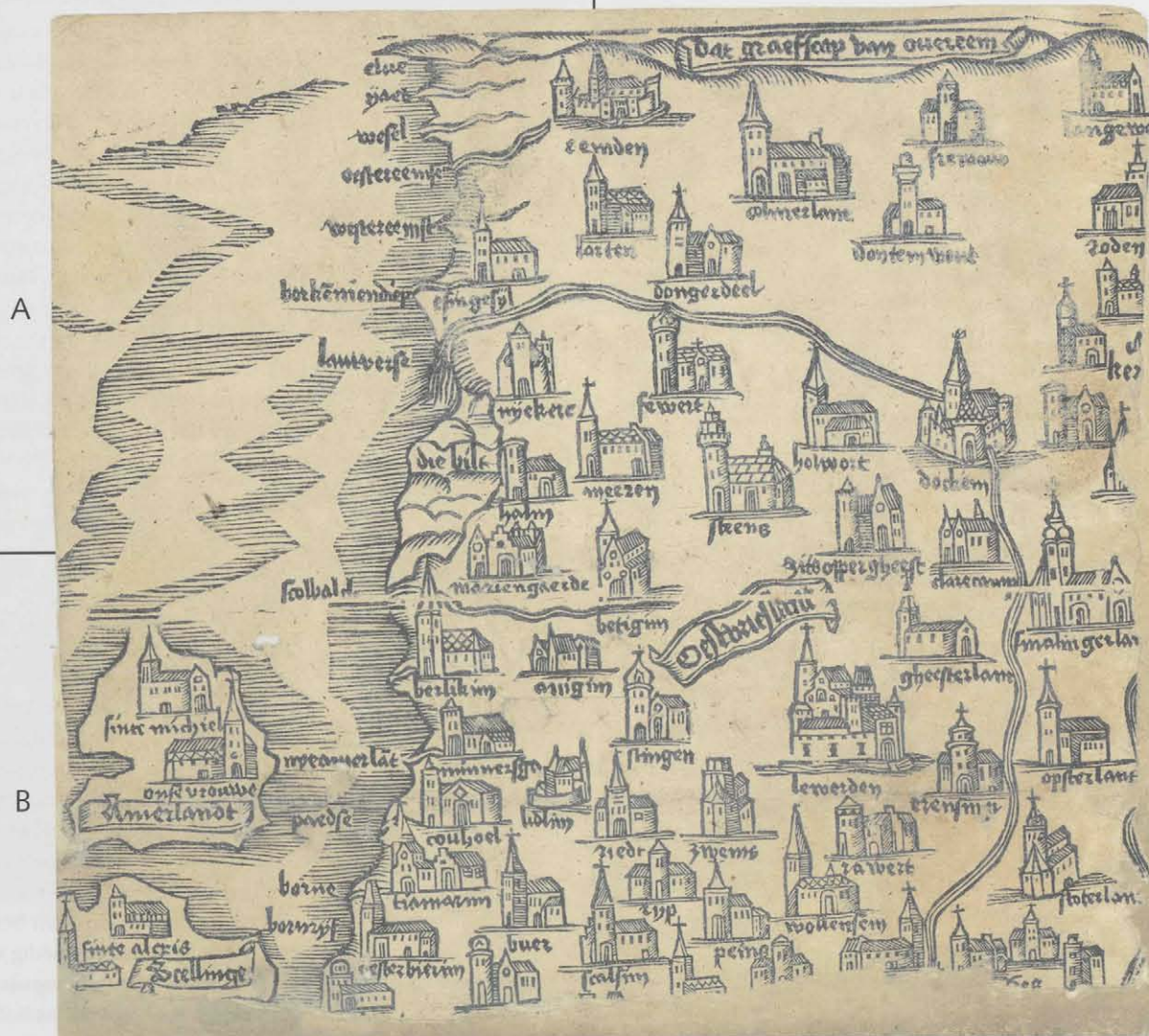
Het ontbreken van een groot deel van de provincie Drenthe zou verklaard kunnen worden door het ontbreken van een stuk dat tussen de twee fragmenten heeft gezeten. Drenthe zou goed op dit ontbrekende stuk kaart hebben kunnen staan. Dit is echter niet met zekerheid te zeggen. Het is ook niet te achterhalen hoe groot dit tussenstuk is geweest en hoe ver de twee fragmenten ten opzichte van elkaar zouden moeten liggen.

R. Emaus studeerde Sociale Geografie aan de Universiteit Utrecht. Momenteel volgt hij de Masteropleiding Archeologie van Noord-West-Europa aan de Universiteit van Amsterdam.

CAERT-THRESOOR

Afb. 2. Fragment Friesland.

Historiografie

Voordat de bovengenoemde vragen gesteld kunnen worden over de inhoud van de twee fragmenten is het verstandig om iets meer te weten over de achtergronden van de kaart. De verdere bevindingen van het onderzoek zijn zo beter te interpreteren en onnauwkeurigheden of afwijkingen kunnen beter verklaard worden.

Allereerst moet er naar de datering van de fragmenten gekeken worden. Dit is door Van 't Hoff gedaan en deze kwam uit op het jaar 1524. Van 't Hoff baseert deze datering op een aantal kenmerken van de fragmenten zoals stijl en lettertype en een historische bron. Er is melding gemaakt van het bestaan van een kaart met daarop de locatie van het bisdom Utrecht. Er werd in het jaar 1524 een vertegenwoordiger van het bisdom Utrecht naar Heidelberg gestuurd om de nieuwe elect, Hendrik van Beieren, te

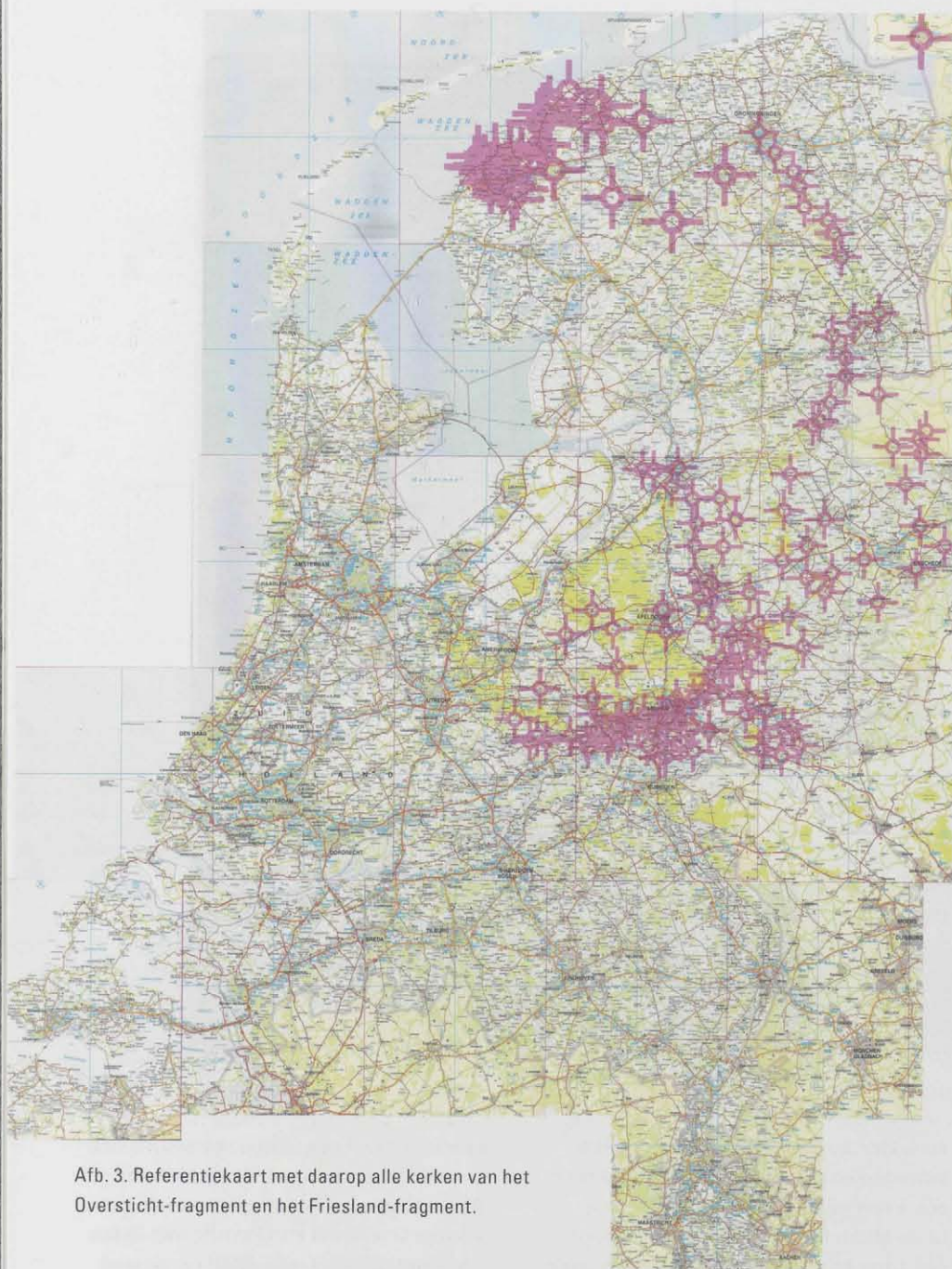
verleiden zo snel mogelijk zijn ambt te betreden en voor deze gelegenheid is er een kaart gemaakt.³

In de Middeleeuwen was de bisschop van Utrecht geestelijk leider van zo ongeveer heel Nederland boven de rivieren plus Zeeland. Slechts een stukje van Gelderland, een stukje van Friesland en een groot stuk van de provincie Groningen behoorden tot andere bisdommen. Het bisdom Utrecht viel weer onder het Aartsbisdom Keulen.

Naast dit geestelijk leiderschap had de bisschop van Utrecht ook heerlijke rechten en dus wereldlijke macht. Het gebied waarover een bisschop of abt regeert heet een Sticht. Zo dus ook in Utrecht. De prins-bisschop had hier wereldlijke macht en kon als vorst of graaf optreden binnen het Heilige Roomse Rijk der Duitse natie en regeren over het Sticht en het Oversticht. Aan het einde van de vijftiende eeuw was dit gebied door allerlei koninklijke giften uitge-

groeid tot een aanzienlijk gebied en het Oversticht omvatte aan het begin van de zestiende eeuw grosso modo de provincies Overijssel en Drenthe met delen van Friesland en Gelderland en de stad Groningen terwijl het Sticht de huidige provincie Utrecht omvatte.

Echter, mede doordat de investituurstrijd door geestelijkheid en volk was gewonnen van de koningen en keizers stond de bisschop in wereldlijk opzicht al een aantal eeuwen niet meer onder bescherming van deze laatsten.⁴ Het Sticht en Oversticht werden dan ook al sinds de elfde eeuw bestookt door aanliggende graven, hertogen en koningen, die met elkaar concurreerden om land en macht. De bisschop van Utrecht als wereldlijk heerser werd hierbij niet ontzien. Toen bisschop Philips in 1524 stierf was het erg onrustig in het Sticht en Oversticht. Er was interne politieke verdeeldheid en het gebied lag bekneld tussen de steeds machtiger wordende gebieden van het

Afb. 3. Referentiekaart met daarop alle kerken van het Oversticht-fragment en het Friesland-fragment.

Habsburgse rijk en het Graafschap Gelre met aan het hoofd respectievelijk Keizer Karel V en Hertog Karel van Gelre. Het is daarom goed te begrijpen dat er in 1524 snel een nieuwe bisschop gekozen diende te worden, die daarna ook daadwerkelijk naar Utrecht kwam om Sticht en Oversticht te besturen.

Op de bisschopsverkiezing van 1524 werd uiteindelijk Hendrik van Beieren boven de Bisschop van Luik verkozen. Hendrik van Beieren had alleen geen haast om zijn bisdom te betreden. Om zijn komst naar Utrecht iets te bespoedigen werd er een delegatie naar zijn woonplaats Heidelberg gestuurd. Het is goed mogelijk dat er voor deze gelegenheid een kaart van het bisdom is

gemaakt om de elect zo naar zijn diocese te paaien.

Voor een gelegenheid als dit zou het echter onzinnig zijn een houtsnede te laten maken. Een mooie manuscriptkaart zou hiervoor veel beter geschikt zijn. Een houtsnede is pas zinvol als er meerdere exemplaren van de kaart nodig zijn zodat de hoge productiekosten terugverdiend kunnen worden. Wanneer er maar één exemplaar gedrukt zou worden, zoals voor de elect, zou dit niet het geval zijn. Het is daarom veel waarschijnlijker dat de Utrechtse delegatie een rijkversierde manuscriptkaart bij zich had toen ze op weg naar Heidelberg ging.

Dat er een houtsnede in omloop moet zijn geweest met daarop het Oversticht

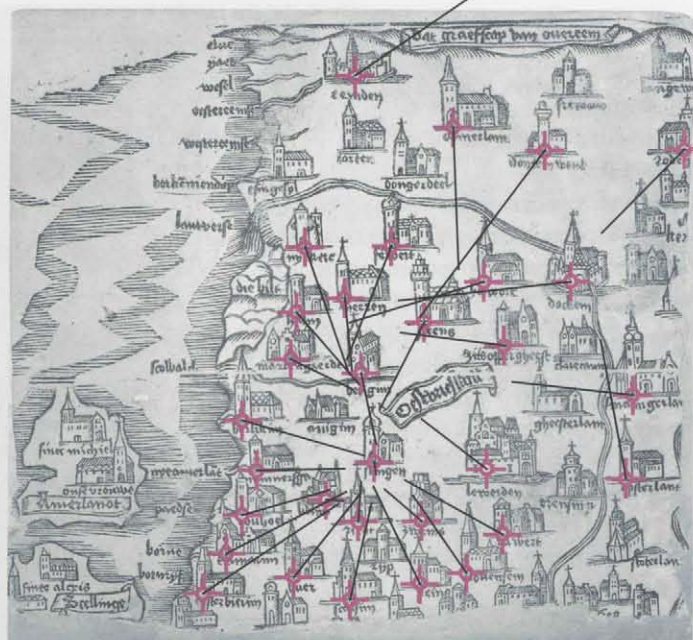
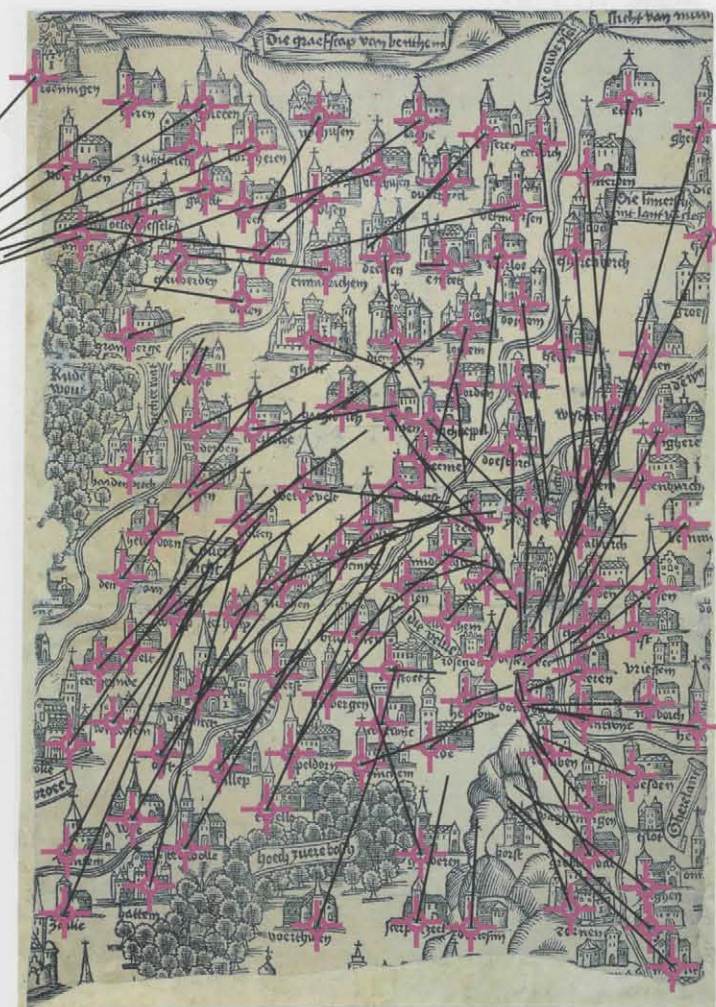
staat buiten kijf. In een brief van Viglius van Aytta aan Hadrianus Marius uit 1535 staat namelijk: 'Ook is er in omloop een kaart, die alle diocesane plaatsen weergeeft van het Utrechtse: maar ook deze geeft niet voldoende de diverse onderlinge afstanden weer, de bronnen der rivieren, hun loop en hun uitmonding'.⁵ Het zou goed kunnen dat deze kaart van het diocese Utrecht een manuscriptkaart als voorbeeld heeft gehad. Het is bekend dat sommige geschilderde of getekende kaarten later ook nog eens in druk zijn verschenen, zoals met een grote manuscriptkaart van Amstelland, door Croock. Naar deze kaart is een houtsnede gemaakt, die in 1526 of 1527 honderd kaarten heeft gedrukt. Hiervan is helaas geen enkele afdruk bewaard gebleven.⁶

Planimetrie

Wanneer een kaart onderzocht wordt op zijn planimetrische/geodetische nauwkeurigheid wil dit zeggen dat er gekeken wordt naar de afstanden en richtingen van alle topografische elementen ten opzichte van elkaar. Zoveel mogelijk punten op een kaart, of zoals hier op een kaartfragment, worden dan vergeleken met een moderne kaart van hetzelfde gebied. Dit kan tegenwoordig snel uitgevoerd worden op een computer met een programma als MapAnalyst.⁷

Zoals gezegd worden er topografische elementen op een oude kaart gekoppeld aan dezelfde elementen op een moderne en nauwkeurige kaart. Het meest voor de hand liggend is om hier duidelijke topografische elementen als dorpen of steden voor te nemen. Elementen, die een lijn of polygoon zijn zoals rivieren en bossen zijn hiervoor niet geschikt. Door middel van de twee sets elementen met elkaar te vergelijken, berekent het programma de verplaatsingsvectoren, het vervormingsgrid, de gemiddelde schaal en de gemiddelde rotatie van de oude kaart ten opzichte van de referentiekaart. De verplaatsingsvectoren zijn in feite lijnen, die op de ene kaart aangeven waar een punt op basis van de andere kaart zou moeten liggen. Ze geven de verplaatsing van een punt op de ene kaart ten opzichte van de andere weer (afb. 4 en 5).

Het vervormingsgrid is een raster dat over een kaart wordt gelegd en op zo'n manier vervormd wordt dat de afwijking met de andere kaart zichtbaar is. Een vervormingsgrid bij een vergelijking van twee dezelfde kaarten zou perfect vierkant zijn

Afb. 4. Het Friesland-fragment met daarop de verplaatsingsvectoren geplot.

Afb. 5.
Het Oversticht-
fragment met daarop
de verplaatsings-
vectoren geplot.

terwijl ze bij twee totaal verschillende kaarten helemaal vervormd zou zijn (zie afb. 6 en 7). Het is evengoed mogelijk elementen als lijnen en polygonen te vergelijken door middel van de *drawings*-functie. Hiermee kunnen punten op de oude of op de referentiekaart getekend worden waartussen een lijn of polygoon getekend wordt. De vervorming van de ene naar de andere kaart gaat dan op basis van de afwijkingen, die door middel van de gekoppelde topografische elementen al is berekend.

Als het vervormingsgrid voor de beide kaartfragmenten bepaald is, is het al meteen duidelijk dat de kaart geen enkele meetkundige grondslag heeft. De vervorming van het grid op de beide fragmenten is een goed voorbeeld van een vergelijking tussen twee kaarten, die qua planimetrie weinig met elkaar gemeen hebben. Wanneer we vervolgens naar de verplaatsingsvectoren kijken, dan kunnen de beide fragmenten in een aantal gebieden worden opgedeeld, die min of meer dezelfde verplaatsing hebben. Op het Oversticht-fragment (zie afb. 4) wijzen de steden ten zuiden van de Rijn vrijwel concentrisch in de richting van

Oosterbeek, de steden langs de IJssel richting het zuidoosten en de steden ten noorden van de Vecht nog verder richting het noorden. Deze vectoren laten op deze manier goed zien dat de steden, die op dit fragment staan afgebeeld uit drie kerngebieden afkomstig zijn: het Rijngebied, het IJsselgebied en een kleiner gebied ten noorden van de vecht richting Groningen. Op het Friesland-fragment (zie afb. 5) is iets soortgelijks zichtbaar: vrijwel alle vectoren wijzen richting Schingen (bij Dronrijp), Noordwest Friesland. Het is op de referentiekaart (afb. 3) goed te zien dat de vier hierboven genoemde gebieden grosso modo ook daadwerkelijk uit deze gebieden afkomstig zijn. De gebieden, die op de referentiekaart tussen deze vier gebieden in liggen zijn daarom relatief slecht gerepresenteerd op de twee fragmenten. In planimetrisch opzicht kunnen er hier een tweetal conclusies getrokken worden. Ten eerste is er geen enkele meetkundige grondslag bij de fragmenten te ontdekken. Wie goed kijkt zal zien dat het meer dan eens voorkomt dat twee of meer dorpen ten opzichte van elkaar compleet van plek gewisseld hebben op

de kaart. Een blik op het vervormingsgrid en de verplaatsingsvectoren bevestigt dit alleen maar.

Topografie

De topografische elementen op de kaart bestaan naast bossen en rivieren vooral uit losse kerken of kerken met een paar huizen, een stadsmuur en een gracht er omheen. De kerken op de kaart zijn relatief groot en duidelijk afgebeeld en daarbij zijn er geen twee kerken hetzelfde. Men zou daarom kunnen vermoeden dat er veel aandacht is besteed aan de afbeelding van de kerken en dat de kerken naar waarheid getekend zijn. Als dit zo zou zijn zouden er op deze twee fragmenten ruim 150 kerken uit circa 1524 staan afgebeeld!

Om dit te toetsen is voor een steekproef van 31 kerken de topografische nauwkeurigheid onderzocht. Van 21 steden, die op een van de beide fragmenten staat bestaat er een minuut- en/of netplan van Jacob van Deventer. Met deze plans valt enigszins te vergelijken of er daadwerkelijk een stadsmuur en -gracht of niet aanwezig waren bij deze 21 steden (zie afb. 8 en 9).

De 21 kerken in deze afbeeldingen zijn ook met Van Deventers plans vergeleken. Daarnaast zijn er ook nog tien kerkafbeeldingen van de fragmenten vergeleken met kerken zoals die er vandaag nog staan en waarvan bekend is dat ze vrijwel onveranderd zijn gebleven sinds het

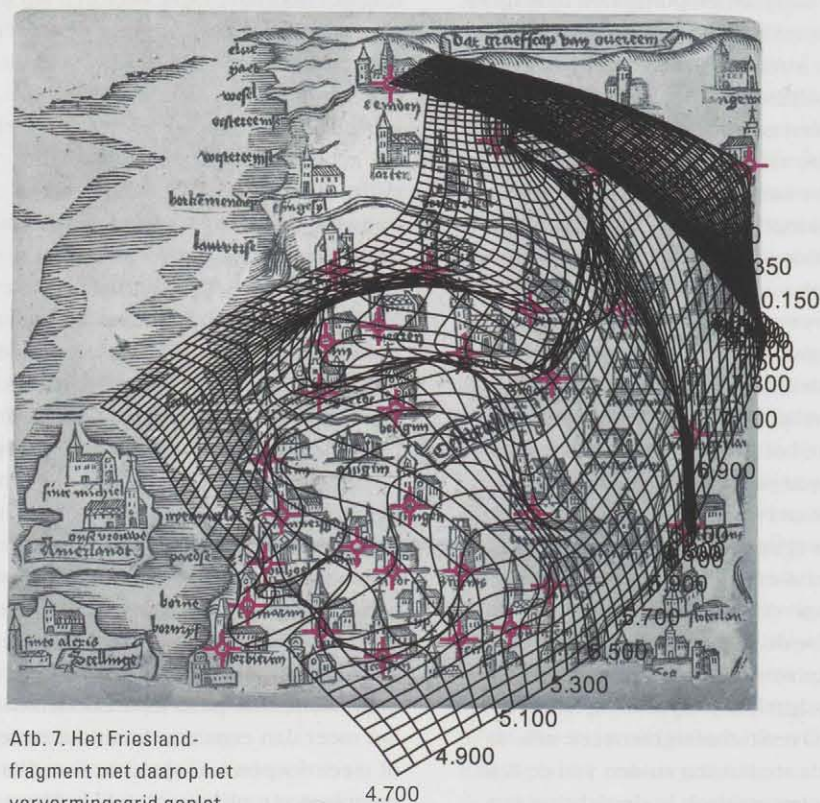
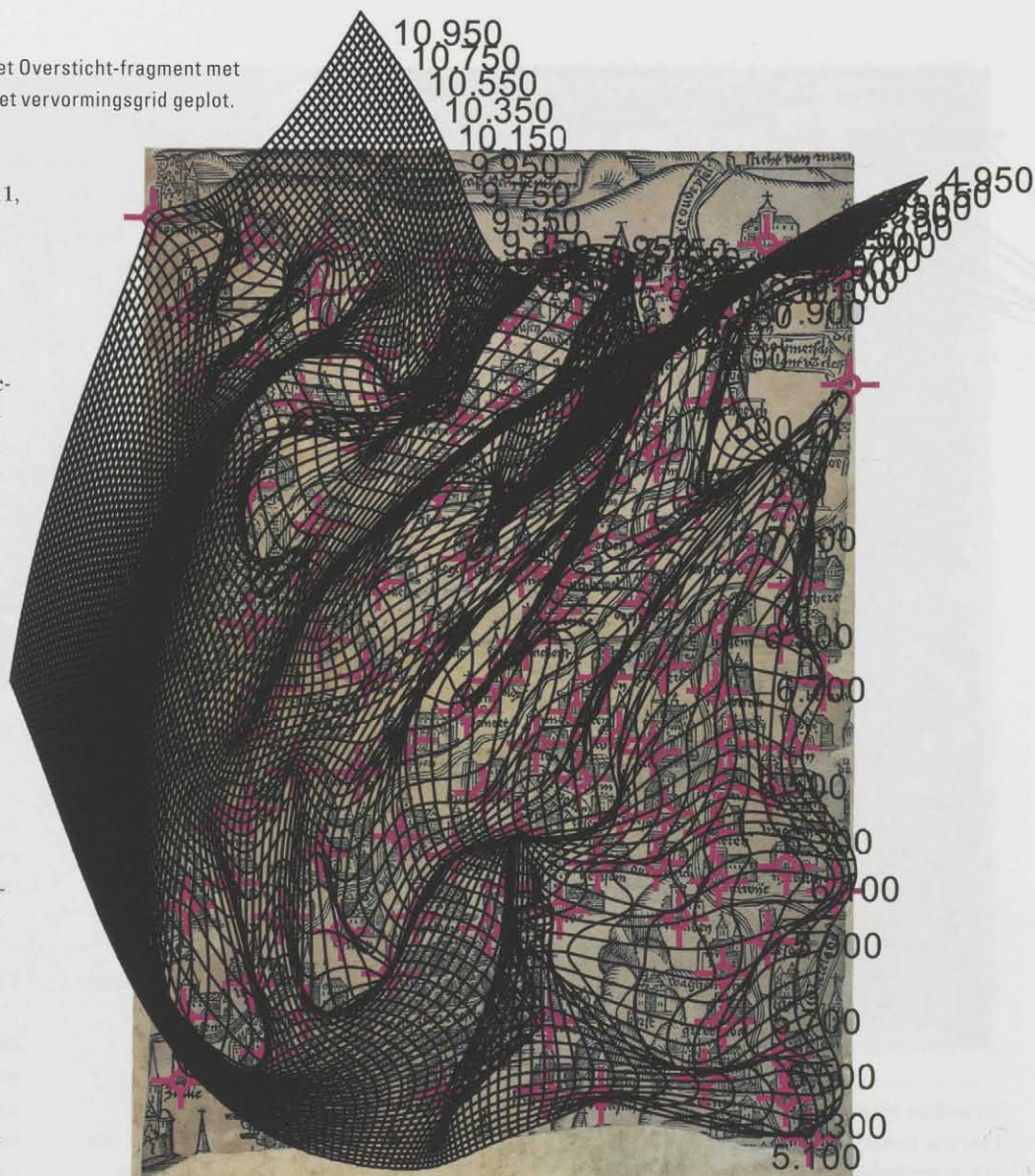
Afb. 6. Het Oversticht-fragment met daarop het vervormingsgrid geplot.

begin van de zestiende eeuw (afb. 10, 11, 12 en 13).

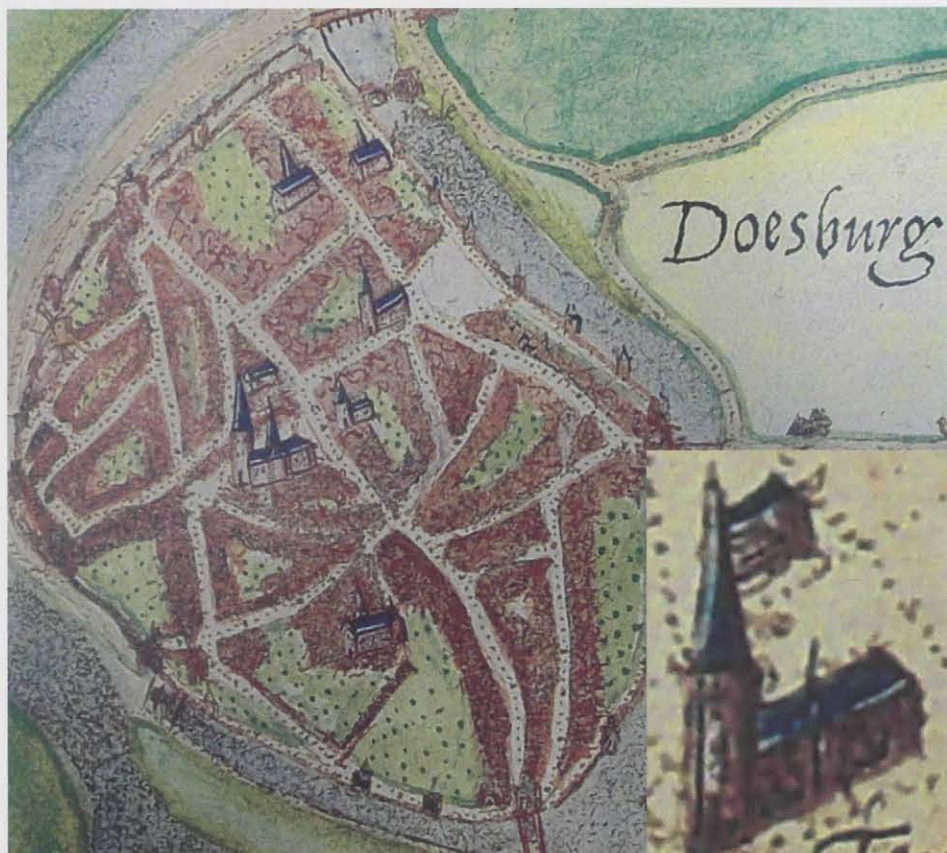
De uitkomst van dit onderzoek is tweeledig. Na vergelijking van de kerken op de fragmenten met bovengenoemde methode valt op dat er eigenlijk geen enkele kerk overeenkomt met het vergelijkingsmateriaal. De kerken op de fragmenten zijn dus vooral zo gedetailleerd weergegeven om de kaart wat te verfraaien. Het heeft niet met de vorm van de werkelijke kerk te maken. Anderzijds is het wel zo dat een stad wordt weergegeven door een kerk met stadsmuur en -gracht en een dorp door slechts een enkele kerk. Wat dit betreft is de kaartmaker consequent geweest en doet feitelijk precies hetzelfde als Van Deventer een kleine vijftig jaar later ook doet op zijn provinciekaarten: een klein symbool voor een dorp en een groot symbool voor een stad. Door deze grafische symbolisatie wordt er als het ware een stedelijke hiërarchie aangebracht.

Slot

Tot slot kan er hier dus gezegd worden dat de kaart waarvan de twee fragmenten afkomstig zijn niet het product is geweest van een kundig landmeter, die alle plaatsen op zijn kaart naar waarheid heeft weergegeven. Dit is ook niet heel verwonderlijk als de historiografie van de kaart in ogenschouw genomen wordt. De gedrukte kaart of zijn handgetekende voorloper zijn waarschijnlijk niet gemaakt om het bisdom zo exact mogelijk af te beelden. Het is waarschijnlijker dat de kaart is gemaakt om het bisdom zo mooi mogelijk te doen voorkomen. De waarheid staat dan op een tweede plek waardoor er niet veel moeite in de meetkundige of topografische nauwkeurigheid gestoken werd. De inhoud van de kaart dient dan ook niet letterlijk genomen te worden. De kaartgebruiker zal hier geen aandacht voor hebben gehad. Anderzijds houdt dit voor de topografie niet in dat ze niet waar had kunnen zijn: het kan best zijn dat de architectuur van de kerken op de fragmenten heel goed in het tijdsbeeld past. Op deze manier zouden de kerken op de kaart toch nog enige wetenschappelijke waarde hebben.

Afb. 7. Het Friesland-fragment met daarop het vervormingsgrid geplot.

Afb. 8. Jacob van Deventers netplan van Doesburg (c. 1560) met de belangrijkste kerk nog eens rechts onderin.

Afb. 9. De afbeelding van Doesburg op het Oversticht-fragment.

Bijlage: de toponiemen op de beide fragmenten⁸

De letters en cijfers verwijzen naar de vakindeling op de afbeeldingen van beide fragmenten op blz. 36 en 37.

- ...broec (Gebied) = Mastenbroek (?) (D3)
- ...olle (Stad) = Zwolle (C3)
- [naamloos] (Stad) = Kampen (D3)
- Aern... (Stad) = Arnhem (C4)
- Almen (Kerk) = Almen (B4)
- Amerlandt (Gebied) = Ameland (B1)
- Anghere... (Kerk) = Angeren (B4)
- Anigim (Kerk) = Engelum (?) (B1)
- Anloe (Kerk) = Anloo (A3)
- Anstoet (Kerk) = Otterlo (C4)
- Appeldorn (Kerk) = Apeldoorn (D3)
- Becbergen (Kerk) = Beekbergen (C3)
- Bemm[...] (Kerk) = Bemmell (C4)
- Berinchem (Kerk) = Bennekom (D3-4)
- Berlikim (Kerk) = Berlikum (B1)
- Betigim (Kerk) = Beetgum (B2)
- Borgheren (Kerk) = Borger (A3)
- Borke[m]mendiep (Zeegat) = Borkumerdiep (?) (A1)
- Borne (Zeegat) = Borndiep (B1)
- Bornrijf (Zeegat) = Bornrif (?) (B1)
- Bronchorst (Kerk) = Bronkhorst (B4)
- Brummen (Kerk) = Brummen (C3)
- Buer (Kerk) = Boer (B1)
- Burch Keppel (Kerk) = Kasteel van Keppel (B4)
- Claremm (Kerk) = Klooster Klaarkamp (B2)
- Coeuorden (Stad) = Coevorden (B3)
- Colmerlant (Kerk) = Kollumerland (A2)
- Cootwijk (Kerk) = Kootwijk (C4)
- Couhoel (Kerk) = Koehool (B1)
- Dalen (Kerk) = Dalen (B3)
- Dat Graefscap van Overeem (Gebied) = Graafschap Overeem (A2)
- De[n] Ryn (Rivier) = Rijn (B4)
- Deelden (Stad) = Delden (B4)
- Demdriel (Kerk) = Driel (C4)
- den Ham (Kerk) = Den Ham (C3)
- Dertesim (Kerk) = Darthuizen (D4)
- Deventer (Stad) = Deventer (C3)
- Die Bilt (Gebied) = Het Bildt (A1)
- Die Graefscap van Bentheim (Gebied) = Graafschap Bentheim (A3-4)
- Die Lecke (Rivier) = Lek (B4)
- Die Limersch int lant va[n] Cleeff (Gebied) = Liemers (A4)
- Die Oude Ysel (Rivier) = Oude IJssel (A4)
- Die Velue (Gebied) = Veluwe (C4)
- Die Ysel (Rivier) = IJssel (C3)
- Die... (Kerk) = Didam (A4)
- Diepenhem (Stad) = Diepenheim (B4)
- Dieren (Kerk) = Dieren (C4)

Afb. 11. De oude kerk van Oosterbeek (Foto: R. Emaus 2009).

Afb. 10. De afbeelding van Oosterbeek op het Oversticht-fragment.

Afb. 13. De oude kerk van Etten (Foto: R. Emaus 2009).

Afb. 12. De afbeelding van Etten op het Oversticht-fragment.

Dockem (Stad) = Dokkum (A2)
 Doesborch (Stad) = Doesburg (B4)
 Dongerdeel (Kerk) = Dongeradeel (A2)
 Dontemwout (Kerk) = Dantumawoude (A2)
 Dorenburgh (Kerk) = Doornenburg (B4)
 Dorenburgh (Kerk) = Doorwerth (C4)
 Dotecom (Stad) = Doetinchem (B4)
 Duven (Kerk) = Duiven (B4)
 Eede (Kerk) = Ede (C4)
 Eelden (Kerk) = Elden (C4)
 Eemden (Stad) = Emden (A2)
 Eg (Kerk) = Eck (D4)
 Ellinchem (Kerk) = Ellecom (C4)
 Elst (Kerk) = Elst (C4)
 Elue (Zeegat) = Elbe (A1)
 Emmen (Kerk) = Emmen (A3)
 Emmerichem (Kerk) = Emlichheim (B3)
 Enceti (Stad) = Enschede (B4)
 Esingesijl (Kerk) = Ezingerzijl (?) (A1)
 Etten (Kerk) = Etten (A4)
 Fewert (Kerk) = Ferwerd (A2)
 Frewout (Kerk) = Fredewolde (A2)
 Garderen (Kerk) = Garderen (D4)
 Gasselt (Kerk) = Gasselte (A3)
 Gheesterlant (Kerk) = Gaasterland (?) (B2)
 Ghendr... (Kerk) = Gendringen (A4)
 Gherelant (Gebied) = Gherelant (Land tussen Maas en Waal) (D4)
 Ghieten (Kerk) = Gieten (A3)
 Ghoer (Stad) = Goor (B3)
 Gransberge (Kerk) = Gramsbergen (B3)
 Grebbendal (Kerk) = Grebbe (D4)
 [G]roeningen (Stad) = Groningen (A3)
 Groess... (Kerk) = Groessen (B4)
 Haecxbergh (Kerk) = Haaksbergen (B3)
 Halm (Kerk) = Hallum (A1)
 Hardenberch (Stad) = Hardenberg (B3)
 Haren (Kerk) = Haren (A3)
 Hattem (Stad) = Hattem (D3)
 Heelsom (Kerk) = Heelsum (C4)
 Heems (Kerk) = Heemse (B3)
 Helendorn (Kerk) = Hellendoorn (C3)
 Hem... (Kerk) = Hemmen (C4)
 Heteren (Kerk) = Heteren (C4)
 Hoech Zuere Bosch (Gebied) = Hoog Soerense Bos (D3)
 Hoesden (Kerk) = Opheusden (D4)
 Holten (Kerk) = Holten (C3)
 Holwort (Kerk) = Holwerd (A2)
 Horst (Kerk) = Ter Horst (D4)
 Husem (Kerk) = Huissen (B4)
 IJaed (Zeegat) = Jade (A1)
 Laghe (Kerk) = Lage (A4)
 Langew... (Stad) = Langewald (A2)
 Larten (Kerk) = ? (A2)
 Lauwerse (Zeegat) = Lauwers (A1)
 Lewerden (Stad) = Leeuwarden (B2)
 Lidlim (Kerk) = Klooster Lidlum (B1)
 Lochem (Kerk) = Lochem (B4)
 Losseren (Kerk) = Losser (A4)
 Malburgh (Kerk) = Malburgen (C4)
 Mariengaerde (Kerk) = Mariengaarderklooster (B1)*
 Mauric (Kerk) = Maurik (D4)
 Meeren (Kerk) = Marrum (A2)
 Merkeloe (Kerk) = Markelo (B3)
 Middachten (Kerk) = Middachten (C4)

Minnersga (Kerk) = Minnertsga (B1)
 Nijehusen (Kerk) = Neuenhaus (A3)
 Nijekerc (Kerk) = Oosterniekerk (A1)
 Nitterden (Kerk) = Netterden (A4)
 Noertlaren (Kerk) = Noordlaren (A3)
 Nyeamerla[n]t (Zeegat) = Nieuwe Amelandse Gat (B1)
 Nyeborch (Kerk) = Nijburg (C4)
 Oesterbeec (Kerk) = Oosterbeek (C4)
 Oesterberim (Kerk) = Oosterbierum (B1)
 Oestereemse (Zeegat) = Oostereems (A1)
 Oesterhesselt (Kerk) = Oosterhesselen (A3)
 Oestvrieslant (Gebied) = Oostfriesland (B2)
 Oetmaersen (Stad) = Ootmarsum (A4)
 Olst (Kerk) = Olst (D3)
 Om... (Kerk) = Ommeren (D4)
 Onse vrouwe (Kerk) = O.L. Vrouwe (Ameland) (?) (B1)
 Opsterlant (Kerk) = Opsterland (B2)
 Oudenzeel (Stad) = Oldenzaal (A4)
 Paedse (Zeegat) = ? (B1)
 Peins (Kerk) = Peins (B2)
 Raelt (Kerk) = Raalte (C3)
 Rantwijk (Kerk) = Randwijk (C4)
 Rawert (Kerk) = Rauwerd (B2)
 Reeden (Kerk) = Rheden (C4)
 Reenen (Stad) = Rhenen (D4)
 Reinben (Kerk) = Renkum (D4)
 Ressen (Kerk) = Ressen (C4)
 Riedt (Kerk) = Ried (B2)
 Rijp (Kerk) = Welsrijp (B2)
 Risen (Kerk) = Rijssen (B3)
 Ritsoppergheest (Kerk) = Rinsumageest (B2)
 Roden (Kerk) = Roden (A2)
 Rosendael (Kerk) = Rozendaal (C4)
 Rude Wout (Gebied) = Ruinerwold (B3)
 Ruerloe (Kerk) = Ruurlo (B4)
 Scalsim (Kerk) = Schalsum (B2)
 Scellinge (Gebied) = Terschelling (B1)
 Scerpenzeel (Kerk) = Scherpenzeel (D4)
 Scingen (Kerk) = Schingen (B2)
 Scolbalch (Zeegat) = Scholbalg (thans Westgat) (B1)
 Scoterlant (Kerk) = Schoterland (B2)
 Sinte Alexis (Kerk) = Sint Alexis (Terschelling) (?) (B1)
 Sinte Michiel (Kerk) = Sint Michiel (Ameland) (?) (B1)
 Sleen (Kerk) = Sleen (A3)
 Smalingerla... (Kerk) = Smalingerland (B2)
 Steenre (Kerk) = Steenderen (B4)
 Steens (Kerk) = Stiens (B2)
 Sticht van Mun... (Gebied) = Sticht Münster (A4)
 Ter Heijnde (Kerk) = Heino (C3)
 Ter Henp (Kerk) = Ter Hunnepe (klooster) (C3)
 Ter Wolle (Kerk) = Terwolde (D3)
 Terborch (Kerk) = Terborg (A4)
 Tiamarim (Kerk) = Tzummarum (B1)
 Toldijc (Kerk) = Toldijk (C4)
 Tover Sticht (Gebied) = Oversticht (C3)
 Tseden (Kerk) = Zeddam (B4)
 Tsev... (Kerk) = Zevenaar (A4)
 Tsherenberch (Kerk) = 's-Heerenberg (B4)
 Tslot (Kerk) = Huis te Lienden (D4)
 Tweel (Kerk) = Wehl (B4)
 Twello (Kerk) = Twello (D4)
 Ulsen (Kerk) = Uelsen (A3)
 Vechte wat... (Rivier) = Vecht (B3)
 Velthusen (Kerk) = Veldhausen (A4)

Voerst (Kerk) = Voorst (C3)
 Voerthusen (Kerk) = Voorthuizen (D3)
 Vorden (Kerk) = Vorden (B4)
 Vriestem (Kerk) = Vrindtstein (C4)
 Wagheningen (Stad) = Wageningen (D4)
 Wederden (Stad) = Wierden (B3)
 Weesp (Kerk) = Wesepe (C3)
 Welp (Kerk) = Velp (C4)
 Werdixvelt (Kerk) = Warnsveld (B3)
 Wesel (Zeegat) = Weser (A1)
 Westereemse (Zeegat) = Westereems (A1)
 Westervoert (Kerk) = Westervoort (B4)
 Wijmoet (Kerk) = Wichmond (C3)
 Wijje (Kerk) = Wijhe (D3)
 Willep (Kerk) = Wilp (D3)
 Windesem (Kerk) = Windesheim (C3)
 Winsem (Kerk) = Wilsum (D3)
 Wollensem (Kerk) = Winsum (?) (B2)
 Ynghen (Kerk) = Ingen (D4)
 Yseloert (Kerk) = IJsseloord (C4)
 Zallic (Kerk) = Zalk (D3)
 Zuijtlaren (Kerk) = Zuidlaren (A3)
 Zutphen (Stad) = Zutphen (C3)
 Zweins (Kerk) = Zweins (B2)

* De namen van de kerken op Terschelling en Ameland - Alexis, Michaël en OLV - zijn alle drie een hapax. Waarschijnlijk zijn ze historisch niet correct. De kerken op Hollum en Nes (Ameland) waren aan Magnus en Willibrord gewijd. De slotkapel van Ballum (Ameland) aan Barbara. Wat betreft Alexis: aangezien de vermelding het oostelijk deel van het eiland geldt, zou het moeten gaan om de kerk van Hoorn of de kapel van Oosterend. Hoorn was aan Johannes gewijd en Oosterend waarschijnlijk aan Nicolaas. Alexis zou ook voor het Friese kustgebied een unieke heilige zijn. Voor zover bekend, werd hij in deze streken nergens vereerd (met dank aan Prof. Hans Mol van de Fryske Akademy).

Noten

1. Hoewel er in de meeste literatuur gesproken wordt over vijf fragmenten zijn het er toch werkelijk maar vier. Een voorbeeld van een mooi staaltje overschrijfwerk onder auteurs?
2. Van 't Hoff 1962, 29-32.
3. Fockema Andreae 1939.
4. In de Middeleeuwen is het gaandeweg gebruikelijk geworden dat een nieuw gekozen geestelijk hoogwaardigheidsbekleder door de koning of diens vertegenwoordiger bekleed werd met de uiterlijke tekenen van geestelijke waardigheid; de ring en de staf. Hierdoor lag de feitelijke benoeming bij de koning want zonder deze investituur (deze bekleding) kon de nieuw gekozen geestelijke zijn ambt niet uitoefenen. Na het concordaat van Worms (1122) verloor de koning dit recht en lag de macht om bijvoorbeeld een bisschop te kiezen weer volledig bij 'clerus en volk'. Zie ook: Blockmans et al. 2006.
5. Waterbolk 1980, 29.
6. Koeman 1983, 79.
7. Jenny et al. 2008, 5-10.
8. Bijlage samengesteld door Peter van der Krogt.

Literatuur

- Blockmans, W.P. en P. Hoppenbrouwers. 2006. *Eeuwen des onderscheids: Een geschiedenis van middeleeuws Europa*. Amsterdam. Bakker.
- Fockema Andreae, S.J. 1939. Het kaartbeeld van Overijssel 1550-1850. *Verslagen en mededeelingen Overijsselsch regt en geschiedenis* 55.
- Hoff, B. van 't. 1962. The oldest maps of the Netherlands; Dutch map fragments of about 1524. *Imago Mundi* XVI: 29-32.
- Jenny, B. en E. Heere. 2008. Visualisering van de planmetrische nauwkeurigheid van oude kaarten met MapAnalyst. *Caert-Thresoor* 27: 5-10.
- Koeman, C. 1983. *Geschiedenis van de kartografie van Nederland: zes eeuwen land- en zeekaarten en stadsplattegronden*. Alphen aan den Rijn. Canaletto.
- Waterbolk, E.H. 1980. *Rond Viglius van Aytta*. Leeuwarden. Fryske akademy.

Summary

Map of the diocese of Utrecht: scientific value of the oldest printed map of the Netherlands

When in the late fifties of the twentieth century a book was examined in the library of the University of Leiden four old map fragments were discovered in its cover. Two of these fragments showed a part of the Netherlands and came presumably from the same map, but showing two different areas; one showing the Oversticht (with parts of present-day Gelderland and Overijssel) and the other Friesland. Since their discovery little attention has been paid to these map fragments. Only Van 't Hoff made some superficial remarks about the fragments and dated them at 1524. The two fragments alone show over two hundred different churches with the names of their towns written under them. According to these place-names one would expect the fragment with the Oversticht to show the area roughly between Wageningen and Groningen and the fragment with Friesland to show the area between the island Terschelling and the German city Emden. When all the towns shown on both fragments are plotted on a present-

day map of the Netherlands it becomes clear that this is not the case. When the fragments are analysed with the computer application MapAnalyst it becomes even more apparent that the map of which these fragments originated has no geometric ground at all! As stated, all the churches on the map are unique. This raises the question if these churches are genuine. To investigate this, a number of churches were compared with Van Deventers city maps for topographical attributes and with still existing churches for their architectural characteristics. The outcome of these comparisons is twofold: first, the churches on the fragments are not accurately depicted. Second, there is some sort of graphic symbolisation; larger cities are depicted as a church with some adjacent buildings and a citywall and/or -moat whilst smaller towns are depicted as just one church. The 1524 map of which these fragments originated had no geometric ground and stood full of unique churches that were architecturally false. The only scientific value of this map can therefore be that it might provide us with an image of how the churches could have appeared at the beginning of the sixteenth century.

BK BUBB KUYPER

VEILING BOEKEN MANUSCRIPTEN EN GRAFIEK

met o.a.
Nederlandse en
buitenlandse
cartografie,
topografie en
geschiedenis

**23-26
november**

**Kijkdagen
18-21
november**

Inbreng voor
deze veiling
mogelijk op
maandag t/m
vrijdag van
9.00-17.00 uur

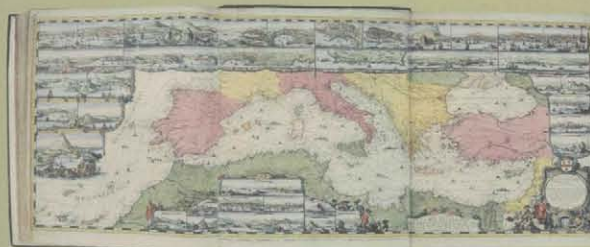

Jansweg 39
2011 KM Haarlem
tel. 023 5323986
fax 023 5323893
e-mail info@bubbkuyper.com
catalogus online te raadplegen op
www.bubbkuyper.com

Koop en Verkoop
uw oude landkaarten via
www.swaen.com

**Internet veilingen
maart, mei, september en november**

www.swaen.com

paulus@swaen.com

In de zestiende en zeventiende eeuw zijn in Rusland vertalingen gemaakt van de beste West-Europese wereldbeschrijvingen: Pomponius Mela's *De situ orbis* en de *Kronika wszytkiego swiata* (Kroniek van de gehele wereld) van de Poolse auteur Marcin Bielski zijn in de zestiende eeuw vertaald; de Russische vertalingen van Giovanni Botero's kosmografie, van Ortelius' *Theatrum*, van de Mercator-Hondiusatlas en van Willem Blaeu's *Novus Atlas* verschenen in de zeventiende eeuw; een vertaling van de Antwerpse uitgave uit 1668 van de geografie van Luca de Linda (*Descriptio orbis et omnium ejus rerum publicarum*, Jena 1670) is in de late zeventiende eeuw vervaardigd. Al deze vertalingen getuigen van een grote interesse in geografische kennis in het Russische rijk.

In 1637, omstreeks dezelfde tijd dat de Engelse, Nederlandse en Duitse vertalingen in Amsterdam verschenen, zijn de door Petrus Montanus geschreven teksten uit de Latijnse Mercator-Hondiusatlas in het Russisch vertaald. Voor deze vertaling is gebruik gemaakt van de editie van 1613. De vertaling is in 1637 gemaakt op bevel van tsaar Michael door Bogdan Lykov, vertaler van het *posolsky prikaz* (ministerie van buitenlandse zaken), en Ivan (Adam) Dorn, de voormalige ambassadeur van de keizer van het Heilige Roomse Rijk in Perzië. De kaarten uit de atlas zijn niet gereproduceerd omdat de techniek van het graveren van kaarten in de zeventiende eeuw nog niet in Rusland bekend was. Maar ook zijn de oorspronkelijke in het Latijn beschrifte kaarten begrijpelijk voor de Russische

De Russische vertaling van de tekst van de Mercator-Hondiusatlas uit 1613

lezer en konden door hen zonder vertaling gebruikt worden, wat niet gold voor de begeleidende teksten.

De vertalingen van de tekst uit de Mercator-Hondius atlas zijn te vinden in twee Russische 'kosmografieën' - de meest complete bestaat uit 223 hoofdstukken, de andere uit 76 hoofdstukken (69 van deze 76 hoofdstukken zijn gebaseerd op de Mercator-Hondius atlas).¹ Daarnaast bestaat het artikel 'Orbis terrarum', een beknopte inleiding op de gehele kosmografie, dat bekend is uit vele Russische manuscripten, en ook uit die atlas afkomstig is.

De Russische vertalers waren tamelijk onafhankelijk bij het vertalen van de teksten; zij maakten compilaties van diverse vertalingen, bewerkten de tekst aanzienlijk en maakten ze geschikt voor de Russische lezers. Zo is de in 76 hoofdstukken verschenen 'Kosmografie', op basis van een manuscript uit 1670 uitgegeven door de Society of Ancient Scripts Amateurs (St. Petersburg, 1878-1881, vol. 21, 57, 68), bijvoorbeeld een compilatie van teksten uit de Mercator-Hondiusatlas en Marcin Bielski's *Kronika wszytkiego swiata*.

Vergelijking van de 'Kosmografie' in 223 hoofdstukken met het Latijnse origineel laat zien dat de vertaling vele afwijkingen vertoont, soms in de vorm van fouten door verkeerd begrepen Latijnse woorden of zinsconstructies. Alle bekende Russische manuscripten van Mercators 'Kosmografie', die in de Russische Staatsbibliotheek (Moskou), de Russische Nationale Bibliotheek (St. Petersburg), het Russische Staatsarchief van Oude

Documenten (Moskou), de bibliotheek van het archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken (Moskou), het Nationale Historische Museum (Moskou), en de bibliotheek van de Academie van Wetenschappen (St. Petersburg) voorkomen zijn afgeleid van dezelfde vertaling van de 'Kosmografie' in 223 hoofdstukken.

De teksten uit de Mercator-Hondiusatlas, die de bedoeling hadden om de kaarten te verklaren, waren op zich ook van belang. Het zijn gedetailleerde beschrijvingen van alle landen met informatie over de belangrijkste bestaansbronnen, steden, interessante plaatsen, regering, enz.

Alleen de hoofdtekst is vertaald. De inleidende teksten, die over Mercator gaan (zijn biografie en epitaaf), de biografie van Jodocus Hondius en de diverse opdrachten zijn niet vertaald omdat die niet van bijzonder belang waren voor de Russische lezer. De lange tekst over de schepping van de wereld, geschreven door Mercator, waarin hij het bijbelverhaal in overeenstemming probeerde te brengen met Ptolemaeus, is eveneens onvertaald gebleven. De reden voor het weglaten van deze tekst uit de vertaling kan liggen in het feit dat een poging om de Bijbel te verklaren vanuit het standpunt van de wetenschappelijke geograaf een ondraaglijke vrijdenkerij vormde in de Russische staat; des te meer zo omdat dit denkbeeld uit het katholieke westen kwam.

Uit de inleidende teksten is er slechts een verkorte vertaling van het artikel 'Orbis terrae tipus', dat het hele werk karakteriseert.

Dr. N. Komedchikov is hoofd van de afdeling kartografie van het Geografisch Instituut van de Russische Academie van Wetenschappen.

De titel van de 'Atlas' was samengevat en veranderd in 'Kosmografiya sirech' vsego sveta zemel' opisaniye' ('Kosmografie of beschrijving van de landen op de gehele wereld'), in overeenstemming met de Latijnse titel *Atlas sive Cosmographicae Meditationes de fabrica mundi et fabricati figura*. De naam Atlas is weggelaten, omdat die op dat moment de Russen nog onbekend was.

De vertaling van de tekst toont een grote creatieve onafhankelijkheid van de zijde van de vertaler. Enerzijds zijn er veel zaken weggelaten, anderzijds voegde de vertaler ook veel toe.

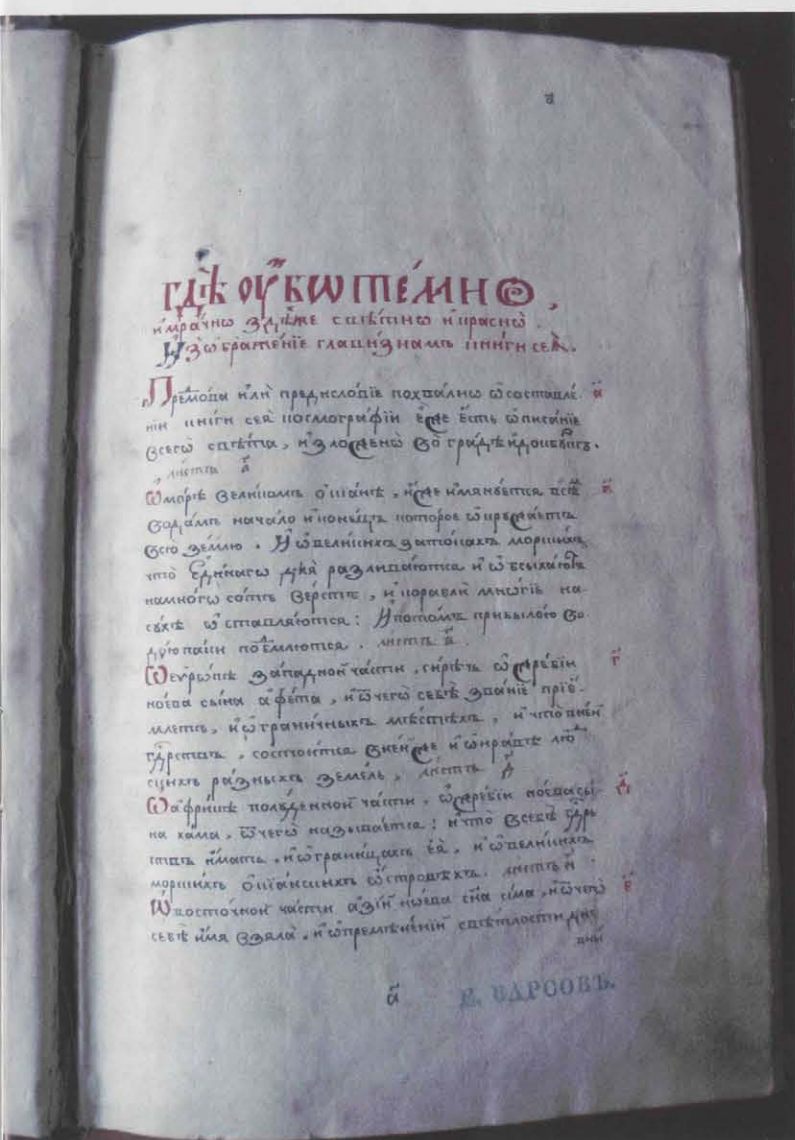
Het karakter van de herziening is heel duidelijk in de hoofdstukken over Engeland (ongeveer een tiende deel van de kosmografie). De toevoegingen van de vertaler betreffen vooral economische kwesties. Montanus' tekst over de Engelse economie is door de vertaler

uitgebreid en aangevuld; soms verklaart hij ook zaken die voor de Russische lezer onbekend waren.

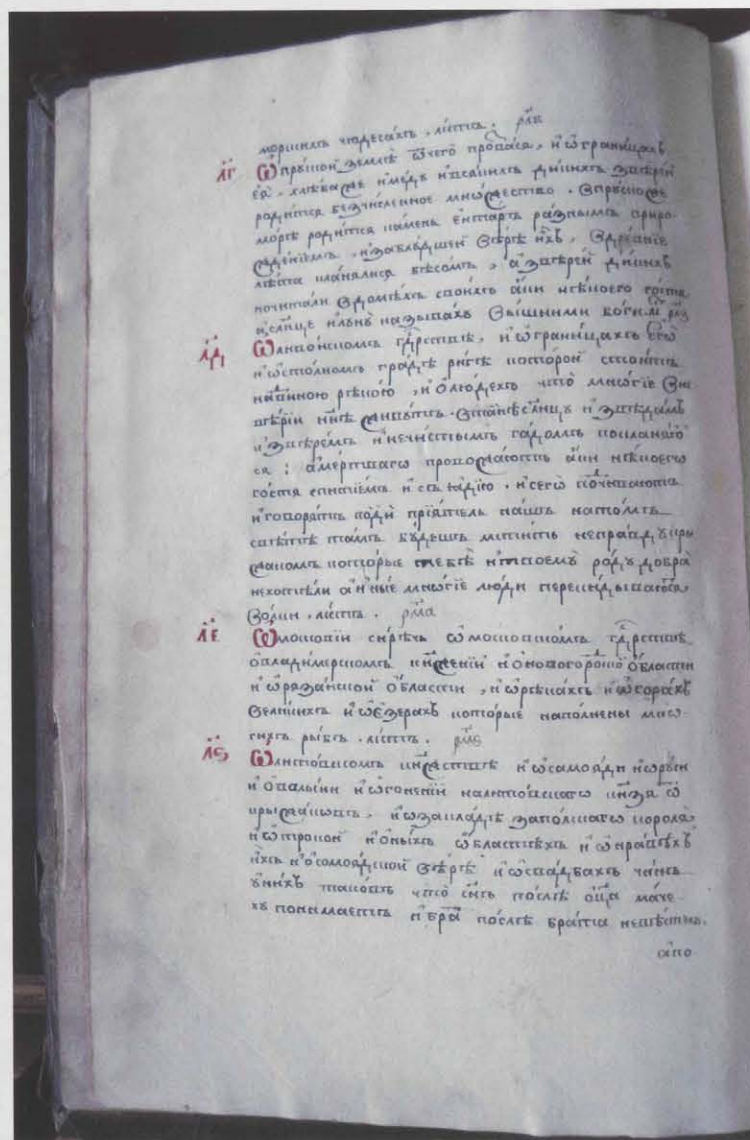
Elke vermelding van steenkool wordt bijvoorbeeld door de vertaler voorzien van een verklaring. Dus wanneer Montanus schrijft: 'Newcastle... magnaue paulatim incrementa... fossiles carbones quibus regio abundat, in alias Angliae partes subvehendo cepit', schrijft de vertaler: 'Bij deze stad zijn er veel stenen in de velden; ze zien er zwart uit en branden als hout, deze stenen worden gebruikt om te koken en om te verwarmen, en nadat ze verbrand zijn worden ze wit als kalksteen; en er zijn veel van zulke stenen op vele plaatsen in Engeland, ze worden ook naar andere landen uitgevoerd'. Hier is dus een beschrijving toegevoegd hoe steenkool eruit ziet, wat het doel ervan is en welke eigenschappen het heeft, en er wordt gezegd dat Engeland rijk aan steenkool is en het naar andere

landen exporteert, allemaal gegevens die Montanus niet vermeldt. Bij de volgende vermelding van steenkool is ook een verklaring toegevoegd, maar met minder details, bij voorbeeld: 'Utrobique... pro ignis est fomento... fossiles ex Angliae carbones...', vertaald: 'Er is niet genoeg brandhout daar; ze brengen stenen die als hout branden, die worden gebruikt voor koken en verwarmen'. Zo gaat het telkens. In die tijd kende het Russisch geen apart woord voor steenkool omdat het niet nodig was, maar de vertaler probeerde het begrip aan de lezer uit te leggen.

Andere aanvullingen betreffen de veehouderij. Waar Montanus slechts over goede weidegronden spreekt, vertelt de vertaler altijd over de schapenfokkerij in Engeland en de productie van laken dat 'uitgevoerd en verkocht wordt aan andere landen omdat ze te veel hebben'.

Afb. 1. Begin van de Russische vertaling van de teksten over Rusland en Moscovië uit de Kosmografie in de Mercator-Hondiusatlas (1613).

Afb. 2. Pagina uit de Russische vertaling van de Kosmografie uit de Mercator-Hondiusatlas (1613).

Inderdaad, Engeland ging in de vijftiende en zestiende eeuw over van wolexport tot lakenexport. Het laken werd ook naar Rusland uitgevoerd, en dat was de vertaler blijkbaar bekend. De export van goederen trok altijd de aandacht van de vertaler. Hij schreef niet alleen over de lakenhandel, maar ook over de export van vis.

De meeste aanvullingen betreffen de Engelse handel met andere landen. Bij plaatsen waar Montanus alleen een haven noemt, gaat de vertaler gedetailleerd in op markten en handel. Het laat duidelijk zien dat de vertaler de beschrijving van Engeland vanuit een economisch standpunt beschouwt. De kosmografie geeft ook een algemene karakteristiek - niet aanwezig in Montanus' tekst - over de Engelsen als zeevarende handelaars: 'De Engelsen zijn zeer ervaren in navigatie en zijn grote zeestrijders en handelaars.' Montanus vermeldt de 'bancus regius' alleen als een van de Engelse staatsinstellingen;

in dit verband wijdt de vertaler uit met gedetailleerde informatie over de principes van de Engelse kredietbanken en de manier waarop ze de handel stimuleren. Al deze aanvullingen tonen aan dat de vertaler goed bekend was met de Engelse economie zonder verband met de Mercator-Hondiusatlas.

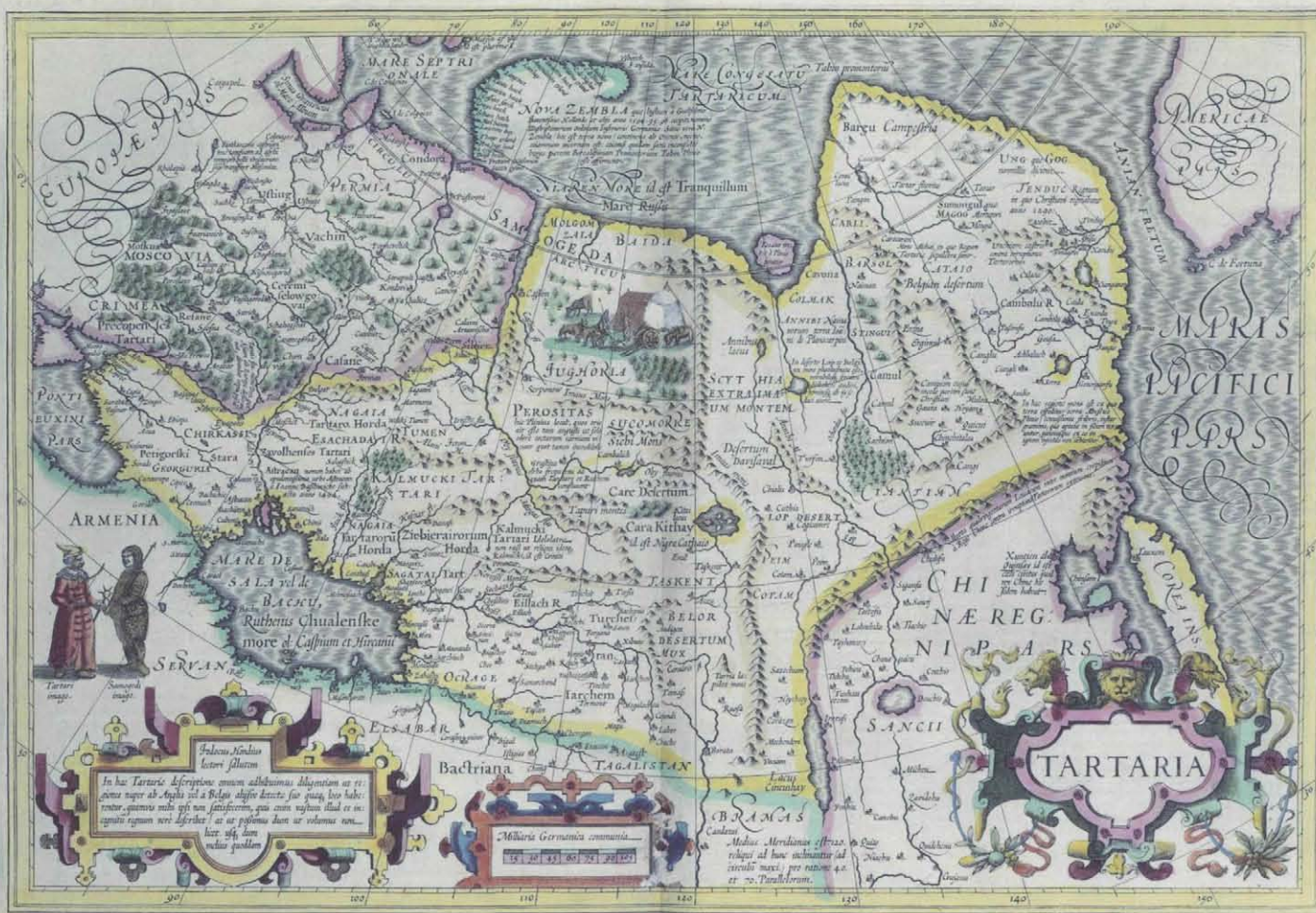
De ambtenaren van het *posolsky prikaz* (ministerie van buitenlandse zaken) waren goed geïnformeerd over de economie van andere landen, in het bijzonder van Engeland. Toen de Mercator-Hondiusatlas vertaald werd, waren er al 80 jaar voorbij sinds de instelling van betrekkingen tussen de Russische staat onder Ivan IV en Engeland. De handel met de Russische staat was een gewilde bron van inkomsten voor de Engelse kooplieden. In Engeland hand men speciaal de Muscovy Company opgericht voor de handel met dat rijke land. De Engelsen genoten het recht van belastingvrije handel in het Russische rijk en exporteerden laken en andere goederen.

Het Russische rijk was ook geïnteresseerd in de handel met Engeland omdat buitenlandse handel de ontwikkeling van ambachten en markten bevorderde. De reeds lang bestaande handel en diplomatieke relaties met Engeland konden leiden tot een belangstelling voor de Engelse economie, de kennis daarvan in de *posolsky prikaz* (buitenlandse zaken), en in de wens van de vertaler om de Russische lezers ermee bekend te maken. Aanvulling van een niet-economisch karakter zijn schaars in de kosmografie. Een ervan is een echt commentaar op de naam van voedsel dat in Rusland onbekend was, namelijk oesters.

Het doel van de Russische aanvullingen wordt nog duidelijker als we de vele weglatingen analyseren, die ook het doel van het herschrijven van de tekst karakteriseren. Montanus' beschrijvingen zijn soms bijzonder rijk aan verwijzingen naar voorgangers, poëtische citaten, nauwgezette redeneringen en hypothesen over

Afb. 3. Kaart van Rusland door Gerard Mercator (1595) uit de Mercator-Hondiusatlas. Particuliere collectie.

Afb. 4. Kaart van Tartarije (1606) uit de Mercator-Hondiusatlas. Collectie Bayerische Staatsbibliothek.

de herkomst van geografische namen. Zulke passages zijn vaak weggelaten of aanzienlijk verkort in de vertaling. In het herschrijven van het Latijnse origineel handelde de Russische vertaler als een ideoloog van de door de Russisch-orthodoxe kerk gesteunde Russische alleenheerschappij. In dit verband bepaalde hij soms op zijn eigen wijze (niet zoals Montanus) hoe historische gebeurtenissen in de kosmografie worden beschreven en geeft geen karakteristiek van de Engelse kerk omdat het Rooms-katholicisme en het Protestantisme in Rusland als gevaarlijke ketterijen werden beschouwd. De kosmografie is levendig en vaak amusant geschreven, in een goede literaire taal. Het is logisch dat het het meest populaire wetenschappelijke werk van de zeventiende en vroege achttiende eeuw werd, het favoriete boek van de Russische lezer. Het grote aantal bewaarde manuscripten in de complete en verkorte vorm en compilaties ervan is daarvan wel het bewijs.

Noot

1. De voor dit artikel bestudeerde Russische manuscripten van de "Kosmografie" van Mercator-Hondius betreffen: het manuscript no 759 uit de Yegorov collectie, no 243 uit de Nikiforov collectie, no 703 uit de Undol'skiy collectie, en no 2412 uit de A.N. Popov collectie, alle uit de Russische Staatsbibliotheek (Moskou); de manuscripten F.IV.137 en F.IV.118 uit de Russische nationale bibliotheek (St.Petersburg) evenals no 1693 uit de Pogodin collectie in deze bibliotheek; de manuscripten no 473/953 en 734/1256 uit de bibliotheek van het Moskouse staatsarchief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, opgenomen in het Russische staatsarchief van oude documenten (Moskou); manuscript no 78 uit de Uvarov collectie, no 236 uit de Shchukin collectie, no 1750 uit de Barsov collectie, manuscript no 159 uit de collectie van het Voskresenskiy klooster, alle uit het Staats Historisch Museum (Moskou); en tenslotte manuscript 16.4.2 uit de bibliotheek van de Academie van Wetenschappen (St. Petersburg).

Summary

The Russian translation of the texts from the 1613 Mercator-Hondiusatlas / Nikolay Komedchikov

As there was a keen interest in geographical knowledge in the Russian state, the texts from the Mercator-Hondiusatlas were translated from Latin into Russian in 1637, based on the 1613 edition. The translations were effected by order of tsar Michael by Bogdan Lykov, translator of the *posolsky prikaz* (foreign office), and Ivan (Adam) Dorn, the former ambassador of the Holy Roman Empire to Persia. The translations are found in two Russian cosmographies – one with 223, and one with 76 chapters. Russian translators acted rather independently while translating the texts; they made compilations from different translations, considerably edited the texts, and adapted them to Russian readers. Religious tracts were not translated, but the translators extended and supplemented Mercator's information on the economy, such as on animal husbandry, manufacturing and trade. The examples Komedchikov gives stem from the description of England in the Mercator-Hondiusatlas.

Aan welke informatie hebben gebruikers van oude kaarten behoefte? Dat hangt natuurlijk helemaal af van hun soort belangstelling, maar een belangrijk aspect zal altijd, wat de toepassing ook is, gevormd worden door informatie over de kwaliteit van de kaart. Daarbij zullen de gebruikers, om na te gaan of de kaart de door hen gezochte gegevens kan bieden, graag willen weten wat de meetkundige nauwkeurigheid en de topologische juistheid van de kaart was, of de situatietekening inderdaad de situatie in het terrein op de opgegeven datum weergeeft, en of de kaart m.b.t. de weergegeven informatiecategorieën ook volledig is.

Inleiding

De grote naam van Günter Schilder als expert op het gebied van de historische kartografie en vooral de kunsthistorische aspecten daarvan is met de eerste zeven delen van zijn *Monumenta Cartographica Neerlandica* (MCM) serie voldoende gevestigd. In deze bespreking van het achtste deel van de Monumenta-serie zal daarom niet worden gelet op de kunsthistorische aspecten of op de ontstaansgeschiedenis van de koperplaten. Hoewel ik hem en dit bijzondere werk daarmee onvoldoende recht doe wil ik hier vooral ingaan op aspecten van kaartgebruik en de door hem toegankelijk gemaakte zeventiende-eeuwse kaarten als bron voor geografische informatie evalueren. Deze serie legt immers – naast het toegankelijk maken van het zeventiende-eeuwse kaartmateriaal – ook de claim dat er essentiële bouwstenen worden aangedragen voor een interpre-

Prof. Dr. F. Ormel was tot 2010 honorair professor in de kartografie bij de Universiteit Utrecht. Hij specialiseerde in atlaskartografie, thematische kartografie, kaartgebruik en toponomie. Hij is lid van de Explokaart onderzoeksgroep.

Günter Schilders *Monumenta Cartographica Neerlandica* VIII: een kaartgebruiksanalyse

tatie van dat materiaal, en dat betreft niet alleen de kunsthistorische aspecten van de kaartversieringen.

Structuur en opzet van de Monumenta

Wat is de structuur en de reikwijdte van de *Monumenta*? Als men pas met deel VIII zou beginnen is dat niet meteen duidelijk, maar het betreft de behandeling, per auteur, van alle tot 1700 in de Nederlanden geproduceerde losbladige gedrukte kaartseries en wandkaarten. De belangrijkste kaarten worden er in facsimile (1 op 1) bijgevoegd (dat alleen is al geweldig, ik heb meteen een serie bladen tot een zeventiende-eeuwse wandkaart gemonteerd!). Na een biografie van de auteur wordt van die kaarten en kaartseries achtereenvolgens nagegaan wat de voorgeschiedenis geweest is (wie heeft eerder een dergelijke kaart vervaardigd, welke andere kaarten zijn als bronnen gebruikt, wat is de vervaardiginggeschiedenis van deze kaart zelf (inclusief contracten met graveurs en handelaren), in welke verzamelingen zijn er originelen van de kaart te vinden, waar komen de ter versiering aangebrachte motieven vandaan, en wat is er verder met de koperplaten gebeurd: de meeste platen raakten na verloop van tijd in andere handen en er werden dan, deels overgegraveerd, opnieuw drukken van uitgebracht.

De delen van de *Monumenta* zijn per kaartauteur geordend: er zijn al delen verschenen over de Blaeus, Ortelius, de groep van voorlopers (Plancius, Claesz, Waghenaer, Barentsz.), en voor deel 9 staat Hessel Gerritsz. op het programma. In het hier besproken deel VIII komen Jodocus Hondius en Pieter van den Keere (320 pp Hondius, 160 pp Van den

Keere) aan de orde; beiden hadden een beslissende invloed op de ontwikkeling van de kartografie in Amsterdam. De presentatie van het door beiden geproduceerde losse kaartmateriaal gebeurt per uitgebrachte kaart(serie), en dat brengt met zich mee dat men informatie die voor meerdere kaartseries relevant is ook meerdere malen zal tegenkomen. In die zin vormen de *Monumenta* een referentiewerk. Dat wordt ondersteund door indexen op persoonsnamen en op geografische aanduidingen in kaarttitels. Op trefwoorden zoals 'legenda', 'bruggen', 'universiteiten', 'burchten', 'wegen', etc. kan nog niet worden gezocht; ik hoop dat aan de wens toch ook op dat soort trefwoorden te kunnen zoeken later, als de serie voltooid is, met een DVD tegemoet gekomen kan worden.

Na de behandeling van de kaartseries volgen in dit Monumenta-deel bijlagen met resp. een biografie van Jodocus Hondius door Montanus, een inventarisatie van Pieter van den Keeres eigendommen in 1623 (waardoor je een goed idee krijgt van het gereedschap van het atelier van een graveur) en een lijst van losse tot 1623 door Pieter van den Keere gegraveerde kaartbladen. Ten slotte vindt men bovengenoemde indexen van persoonsnamen en van kaarttitels alsmede een bibliografie.

Kaartbeschrijvingen en gewenste meta-informatie

Er wordt in de beschrijvingen van de kaarten of kaartseries steeds aangegeven wat de kaart aan geografische informatie brengt in vergelijking met voorgangers en opvolgers. Schilder geeft bijvoorbeeld aan dat er inmiddels nieuwe polders op de nieuwe editie staan, of nieuwe kanalen en forten, of dat er vergeten is een

waarom die bruggen op de kaart staan vermeld, maar wegen niet. Dat zegt ongetwijfeld iets over het toenmalige verkeer.

Op de vierbladige Zeventien-Provinciën-kaart van Hondius uit 1593 mist nog een legenda, en die kan men als volgt reconstrueren: uit een studie van de kaart blijkt dat dorpsnamen cursief, stadsnamen niet cursief, maar in een wat grotere letter staan aangegeven; bossen en venen hebben een aparte signatuur, evenals het reliëf dat door molshoopjes wordt uitgebeeld. Bij de Middellzee staan de oude dijken aangegeven met enkele lijnen; zandbanken en het wad hebben een weer afwijkende stippeling, en Hondius gebruikt een stippellijn als symbool voor de grenzen. Rivieren kennen bij hem bijna geen hiërarchie zodat de Vecht op deze kaart bijna even breed is als de Rijn. De rivieren zijn hier ook nauwelijks benoemd. In vergelijking daarmee bevat Hondius' foliokaart van de Zeventien Provincies uit hetzelfde jaar op veel kleinere schaal bijna tweemaal zo veel riviernamen. (zie figuur 1)

Hondius' kaart van Guyana uit 1598 (Nieuwe Caerte van het wonderbaer ende goudrijcke land Guiana) is vooral op de reizen en beschrijvingen van Sir Walter Raleigh gebaseerd. In de huidige Guyana's staan op de kaart de indianenstammen die men er toen aantrof vermeld: we vinden Arawac (9x), Charibes (3x), Iaos (5x), Aricari, Piraos, Ipaos, Carepini, Paracutto's en Hebaios. Daarmee is deze kaart een voorloper van latere etnografische kaarten, en dat lijkt me belangrijke informatie om in de beschrijving op te nemen. De indianenstammen staan ook duidelijk gelokaliseerd: als we naar het gebied van het huidige Suriname kijken vinden we bij de Corantijn (Coreteny op de kaart) de Arawakken, evenals bij de Coppename. De Carepini wonen bij de Surinamerivier (hier Saranano), terwijl de oevers van de Commewijne door de Paracutto's bewoond worden en het gebied tussen deze rivier en de Marowijne door Cariben, Arawakken, Iaos en Ipaos.

Op Hondius' kaart van Britse eilanden in zes bladen uit 1604 blijken een aantal namen (de countynamen Glamorgan en Brecknock en de stadsnaam Southampton) vergeten. Er is op deze kaartserie sprake van een wel zeer ongelijke behandeling van de ver-

schillende gebieden: de inventarisatie van steden, bisschopszetels, markten, kastelen, parochies, rivieren, bruggen, (wild)parken en bossen geldt alleen voor Engeland. De inventaris van de kastelen is heel nauwkeurig, en op de kaart zijn meer dan 80% van de vermelde aantallen Engelse kastelen ook inderdaad aangegeven (door een toevoeging van C, Ca of Castle). Maar pal over de grens met Schotland is er geen omgrenzing van de graafschappen meer te zien; Ierland is wel in graafschappen ingedeeld, maar omdat de oude vierdeling van het eiland ook nog staat aangegeven en bovendien een groot aantal territoriale eenheden van lagere orde vermeld staan (van baronnen en andere landsheren) is het een verward geheel geworden, in tegenstelling tot het duidelijk beschrifte Engeland. Het symbool voor brug wordt niet in de legenda verklaard; op de kaart vinden we bij Maidenhead/Windsor wel de tekst 'pontes' bij twee brugsymbolen, maar dat zou ook een plaatsnaam kunnen zijn. Stonehenge (Stonage op de kaart) staat speciaal vermeld.

Bij Pieter van den Keere's wand-kaart van de zeventien provincies in twaalf bladen (uit 1607) (zie figuur 2) geeft Schilder een goede geografische beschrijving, hij gaat onder andere na in hoeverre de kaart actueel is met betrekking tot de weergave van de waterwegen en polders. Maar daarnaast kan het van belang zijn te weten in hoeverre de kaart nu compleet was, bijvoorbeeld met betrekking tot de weergegeven bruggen, kloosters of kastelen, en wel om de waarde van de kaart als contemporaine bron te kunnen inschatten. De in de legenda beloofde kastelen staan in elk geval niet op de kaart aangegeven. Kloosters vinden we nog wel, ook in de Republiek nog: in figuur 2 zien we kloosters bij Amsterdam (Chatusers), Hoorn (Bethlehem), Alkmaar (Bactum en Cranenbrouck). Er wordt niet vermeld waarom de informatie over kastelen en kloosters niet beschikbaar was op deze kaart voor Artois, Henegouwen, Namen, Luxemburg en Brabant (bezuiden de Kempen). Daar worden tenminste de kleinere nederzettingen alleen met stippen aangegeven, zonder de torentjes waar elders kruizen en pieken op konden worden gezet om kloosters en burchten mee te verbeelden.

Ook is interessant om na te gaan in hoeverre er bij de grote steden sprake is van

een individuele karakterisering aan de hand van de symbolen: ik denk bijvoorbeeld bij het complexe stadssymbool van Utrecht de Dom te kunnen herkennen, en met een aantal andere grote steden zoals het in figuur 2 afgebeelde Amsterdam lijken ook plaatselijke kenmerken in het plaatssymbool herkenbaar weergegeven. Bij een aantal steden is duidelijk aangegeven dat ze op een heuvel liggen: dat geldt bijvoorbeeld voor Arenberg, Glabbeek, Wasserberg, Bentheim, Arlon, Cassel, en Heyst. Geldt dat nu voor alle steden met een reliëfrijke omgeving? In Vlaanderen vinden we molens op de kaart – die zullen toch ook in andere provincies voorgekomen zijn, maar we vinden ze niet afgebeeld. Evenmin in de legenda verklaard is het dijksymbool, een dunne enkelvoudige lijn, dat wel voorkomt in Holland en Friesland, maar niet in Zeeland of Vlaanderen. In figuur 2 is er zelfs een dijk benoemd: de Swaechdijck tussen Hoorn en Medemblik. Tussen Hoorn en Enkhuizen staat een straatweg aangegeven, als enige op deze kaart van de Nederlanden, en bij Ter Leth (bij Arnhem) staat een galg. Op Texel, bij den Helder en op Vlieland heeft Van den Keere kapen langs de kust getekend. Ook aan de hand daarvan kan men zich afvragen of die alleen hier of ook elders in onze delta voorkwamen. Op dit soort vragen zou men als gebruiker van deze kaarten graag een antwoord hebben, maar ik kan me voorstellen dat dat in veel gevallen hetzij niet meer te achterhalen is hetzij teveel tijd zou kosten om dat voor alle kaarten uit te zoeken. Maar de vraag moet wel worden gesteld: als een kaart ten gebruike wordt aangeboden willen de gebruikers ook graag weten of de kaart qua afgebeelde informatie volledig is.

Ten slotte

Het blijkt vooral voor het gebruik van deze oude kaarten van belang om na te gaan in hoeverre ze compleet waren met betrekking tot de weergegeven informatiecategorieën. Het valt op dat in de zeventiende eeuw blijkbaar vaak de eis nog niet gold dat het hele kaartvlak volgens dezelfde eisen van nauwkeurigheid en volledigheid bewerkt moest worden. Voor een goede interpretatie van de gegevens is het ook relevant om te weten wat de bronnen waren voor die verschillende informatiecategorieën, zoals bruggen of kastelen, en wat het doel

was waarom ze werden opgenomen. Een dergelijke studie begint meestal met het reconstrueren van de legenda. Naast de volledigheid is natuurlijk ook de nauwkeurigheid van de lokalisatie van de objecten van belang en de actualiteit, en over dat laatste aspect, dat zo belangrijk is voor de datering van de kaarten, wordt men in de *MCN* uitgebreid geïnformeerd.

Het is geweldig om bij het lezen van de *MCN* aan de hand van Schilder door de zeventiende-eeuwse kartografenwereld te lopen, te zien welk materiaal die kartografen gebruikten en hoe ze met elkaar omgingen. Zeker zo interessant zijn de glimpjes die we op kunnen vangen van het terugvinden van het hier boven tafel gebrachte materiaal, op zolders, in

kisten en in ontoegankelijke (want nog niet of verkeerd beschreven) mappen van West-Europese bibliotheken. En het verslag van de zoektocht om vast te stellen dan wel uit te sluiten wie als bron in aanmerking komen of waar de ornamenten op de kaart eerder gebruikt zijn, leest als een detectiveroman. Daarnaast is Schilder erin geslaagd, mede door de toevoeging van veel relevante illustraties, dit referentiewerk uiterst leesbaar te houden.

Referenties

Günter Schilder (2007) *Monumenta Cartographica Neerlandica VIII*: Jodocus Hondius and Petrus Kaerius (tekstdeel met 593

pp en 960 figuren en kaartdeel met 37 kaarten gedrukt op 93 bladen). Alphen aan den Rijn: Uitgeverij Canaletto/Repro-Holland. Prijs € 275. ISBN 978 90 6469 833 0.

Summary

Map use aspects of Günter Schilder's *Monumenta Cartographica Neerlandica* / Ferjan Ormeling

In this extended review of volume VIII of Günter Schilder's *Monumenta Cartographica Neerlandica*, Ferjan Ormeling only evaluates the metadata relevant for using the maps covered as sources for contemporary geo-information. He focuses on the completeness of the maps regarding the geo-information categories represented.

Figuur 2. Detail uit Pieter van den Keere's wandkaart van de zeventien provincies in twaalf bladen (uit 1607).

Deze rubriek beschrijft kaartenverzamelingen in Nederland resp. kaartenverzamelingen met veel Nederlands materiaal.

Tips: Elger Heere (e.heere@geo.uu.nl) of

Martijn Storms (m.storms@library.leidenuniv.nl).

Kaartencollecties in Nederland

Kaarten, luchtfoto's en tuinontwerpen in Bibliotheek Wageningen UR

Liesbeth Missel

Adres en contactgegevens

Bibliotheek Wageningen UR
Droevendaalsesteeg 2
6708 PB Wageningen
Contactgegevens:
Leeszaal Speciale Collecties
Telefoon: 0317-482701
E-Mail: speccoll.library@wur.nl

Toegankelijkheid

De leeszaal, tevens tentoonstellingsruimte, van de Speciale Collecties is op de eerste verdieping van de Forumbibliotheek en bereikbaar via een trap vanaf de tweede verdieping van de Bibliotheek, waar de hoofdingang is. De leeszaal is open van maandag tot vrijdag, van 9.00 tot 17.00 uur.

Voor een bezoek aan een tentoonstelling is geen legitimatie nodig. Voor het raadplegen van stukken kan om een legitimatie gevraagd worden. Materiaal van vóór 1900, handschriftelijk of bijzonder materiaal wordt niet uitgeleend. Voor het lenen van uitleenbare stukken is een lenerspas verplicht.

Fotokopieën en foto's mogen (zonder flits en met toestemming van de medewerkers van de leeszaal) gemaakt worden voor eigen onderzoek. Voor publicaties, websites en commerciële doeleinden moet schriftelijk toestemming gevraagd worden. Tegen vergoeding wordt dan een professionele reproductie gemaakt. In de leeszaal zijn de kaartbladen van de grote Nederlandse topografische kaartseries 1:25.000 en 1:50.000 vanaf 1850 aanwezig, alsmede de waterstaatskundige kaartseries en andere thematische

kaarten van Nederland. Bodemkundige kaarten zijn in de open opstelling van de bibliotheek te raadplegen. Oudere kaarten en ander kaartmateriaal uit de magazijnen is op aanvraag in te zien. De leeszaal bevat ook een collectie handboeken, overzichtswerken en (karto)bibliografieën over de aanwezige vakgebieden en documenttypen.

Omvang

De totale omvang betreft ruim 250.000 documenten in zeven collecties. Van oudsher was er de collectie oude drukken (ca. 45.000) van vóór 1900. In deze collectie bevinden zich onder andere aardrijkskundige verhandelingen, reisbeschrijvingen en geologische handboeken.

De drie topografische collecties zijn vooral gericht op inrichting en gebruik van het Nederlandse landschap. De kaartencollectie omvat ca. 15.000 kaarten, waaronder ca. 1.000 kaarten van vóór 1900 en 8.000 bodem- en natuurinventarisatiekaarten, voornamelijk van 1950-2000. Er zijn ca. 100 oude atlanten en kartografische herdrukken. TUiN, de tuin- en landschapsarchitectuurcollectie,

beslaat ca. 50.000 items. De derde collectie bestaat uit ca. 95.000 luchtfoto's van Nederland.

De laatste drie collecties omvatten: 35.000 kwekerscatalogi, 15.000 brochures van in Nederland verhandelde landbouwmachines en een verzamelcollectie met overig beeldmateriaal (10.000) zoals botanische tekeningen, academische wandplaten en glasdia's van tropische plantencultuur en bosbouw.

Profiel van de collecties:

Inhoudelijk zijn de collecties gericht op de historische, wetenschappelijke informatieverzorging ten aanzien van de kennisenheden van Wageningen UR. Vooral de Plantenwetenschappen en de Omgevingswetenschappen zijn goed vertegenwoordigd, met name tuin- en landschapsarchitectuur, historisch-topografisch en kartografisch materiaal. Door de samenhang in al deze collecties kan een goed beeld gegeven worden van de historie van landgebruik en de ruimtelijke ontwikkeling van het landschap in Nederland. Wat betreft de acquisitie van topografisch materiaal ligt de nadruk meer in het verkrijgen van relevante,

aanvullende collecties dan op het aankopen van individuele kaarten. Dit laatste valt onder de collectievorming van de Bibliotheek evenals het collectioneren van digitaal materiaal.

Kaarten en atlassen (1570 tot heden)

Voor de collectie oude polderkaarten verdient aandacht, door de fraaie uitvoering en de grote betrouwbaarheid van de metingen. Binnen Wageningen UR waren bij onderzoeksinstituten en leerstoelgroepen zoals Cultuurtechniek, Landmeetkunde en Ruimtelijke Planvorming meerdere kaartcollecties aanwezig. Deze zijn inmiddels overgeplaatst naar de Speciale Collecties. Dat geldt ook voor de collectie van ca. 8.000 kaarten van Alterra, het Staringcentrum (daarvoor Stiboka) en het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (IBN). De Stichting voor Bodemkartering produceerde zowel gedrukte bodemkundige kaartseries als in opdracht vervaardigde, regionale en lokale bodemkarteringen. Hiervan zijn deels ook de manuscriptkaarten aanwezig. Het IBN produceerde kaarten in pen voor afbeeldingen en kaartbijlagen van inventarisatierapporten over de flora en fauna in Nederland. Deze kaarten zijn dus niet zelfstandig verschenen.

Collectie TUin (1600-heden)

De Collectie TUin (Tuin- en Landschapsarchitectuur in Nederland) is een unieke verzameling documenten betreffende de tuin- en landschapsarchitectuur in Nederland. TUin bevat o.a. groot-schalig, handschriftelijk kaartmateriaal zoals ontwerpschetsen, tekeningen, beplantings- en landschapsplannen, maar ook topografische prenten, foto's, dia's, prentbriefkaarten, correspondentie e.d. over tuinen, parken, buiten- en begraafplaatsen en landschappen. Het betreft het oeuvre en de documentatie van de belangrijkste tuin- en landschapsarchitecten van Nederland vanaf ca. 1850. De ca. 30 deelcollecties zijn afkomstig van verschillende Nederlandse architecten en van instanties waarvoor zij gewerkt hebben. Voor moderne, naoorlogse tuin- en landschapsarchitecten wordt in samenwerking met de Leerstoelgroep Landschapsarchitectuur gecollectieerd. Het criterium is 'architecten die belangrijk zijn voor het vakgebied en voor het Wageningse onderwijs en onderzoek'.

TUin is ook internationaal gezien uniek als basis van een 'virtueel' historisch

kenniscentrum op het vakgebied. De collectie is van cultuurhistorische en kunst-historische waarde en daarnaast van betekenis voor de kennis van de 'groene' omgeving, het behoud van monumentaal erfgoed en de ontwikkelingen van het landschap.

Luchtfoto's Royal Air Force (1943-'47) en Grebbelinie (1939)

Een van de meest unieke speciale collecties van de Bibliotheek betreft ca. 94.000 luchtfoto's uit de Tweede Wereldoorlog, gemaakt door de geallieerde strijdkrachten tijdens de bevrijding van Nederland, 1944-1945. Tevens zijn er ca. 1.000 luchtfoto's van de Grebbelinie van de Meetkundige Dienst van Rijkswaterstaat uit 1939.

De RAF-collectie wordt momenteel met subsidie van VWS gescand in het kader van het programma Erfgoed van de Oorlog. In de huidige tentoonstelling (WO2 luchtfoto's *toen en nu*; van 9 april t/m 17 september 2010) staat deze collectie centraal. Er wordt aandacht besteed aan het gebruik *toen*: de luchtfoto-interpretatie in jaren 1940-1945 en speciaal de luchtfoto's van Wageningen en omgeving, van Grebbeberg tot Operatie Market Garden. De waarde van de collectie *nu* is te zien in het naoorlogs gebruik van de luchtfoto's voor een verscheidenheid in onderzoek naar bodem- en landgebruik, archeologie, landschap en cultuurhistorie en voor het opsporen van explosieven en andere risicofactoren.

Data- en beeldbanken en portals

De van oudsher bij de Bibliotheek aanwezige (oude) kaarten en atlassen zijn toegankelijk via de catalogus van de Bibliotheek of via de eigen view op de catalogus van de Speciale Collecties: <http://library.wur.nl/WebQuery/speccol> De collectie kaarten die geproduceerd zijn door Alterra zijn deels gedigitaliseerd en met Zoomify raadpleegbaar via de Alterra Map database: <http://library.wur.nl/cck/> De tuin- en landschapsarchitectuurcollecties worden toegankelijk gemaakt via de databank TUin waarin ook beeldmateriaal getoond wordt: <http://library.wur.nl/tuin/>. Niet alles is daarin echter al ontsloten; deels zijn er inventarissen op papier aanwezig.

Voor studenten is er de Map Portal die een eerste toegang geeft tot kartografisch materiaal zowel digitaal

Faciliteit Bodijf

Bibliotheek

WO2 luchtfoto's toen & nu

Tentoonstelling Bibliotheek Wageningen UR

9 april t/m 17 september 2010

openingstijden: maandag t/m vrijdag 9-17 uur
Forum Igebouw 1021, Droeveaalsing 2, 6708 PB Wageningen

Forum Igebouw 1021, Droeveaalsing 2, 6708 PB Wageningen

als papier en in huis als elders: <http://library.wur.nl/WebQuery/nieuws/maps>

Websites

Voor informatie over de Speciale Collecties: <http://library.wur.nl/speccol/> Meer informatie over de kaartencollectie is te vinden via: <http://library.wur.nl/speccol/maps.html>

De luchtfotocollecties zijn momenteel alleen toegankelijk via overzichtskaartbladen waarop de vluchtgebieden zijn ingetekend, en via vluchtkaarten en orders met aanvullende gegevens: <http://library.wur.nl/speccol/aer-phot.html>

Belangrijkste literatuur

- Oldenburger-Ebbers, C.S., Backer, A.M. en Blok, E. 1995-2000. *Gids voor de Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur*. Rotterdam.
- Staal, G. en Naber, G. 1999. *Kaartseries aanwezig in de Haaff-bibliotheek*. Wageningen.
- Staal, G. 1982-1998. *Kaartencatalogus van de Stichting voor Bodemkartering*. Wageningen. Stichting voor Bodemkartering.
- Staal, G. en Voskuil, R.P.G.A. 1980. *Een blik op bezet Nederland: luchtfoto's van de geallieerden: hoe de geallieerden luchtfoto's maakten en gebruikten en wat wij er nu mee doen*. Wageningen.
- Wilkens-Rothe, C.G.H. 1970. *Oude atlassen en kaarten aanwezig in de Centrale Bibliotheek en de Bibliotheek van de afdeling Cultuurtechniek*. Wageningen.

Deze rubriek vestigt de aandacht op bijzondere internetsites met betrekking tot de historische kartografie.

Tips: Elger Heere (e.heere@geo.uu.nl) of Martijn Storms (m.storms@library.leidenuniv.nl). Via de website <http://www.maphist.nl/ct/alacarte/index.html> zijn alle hieronder vermelde links direct aanklikbaar.

@ la Carte

20 jaar Cartographica Helvetica

Cartographica Helvetica

Recherchieren

Liste der Beiträge
Liste der Autoren
Schlagwortregister
Stichwortregister
Liste der Sonderhefte
Liste der Faksimiles

Schauen

Galerie der Titelblätter

Bestellen

Abonnemente
Kleininserate

Mitwirken

Veranstaltungen melden
Hinweise für Autoren

Lesen

Retrodigitalisierung
Weiterführend im Web

Wissen

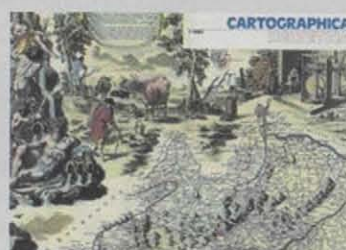
Terms of reference
Redaktionsteam
Verlagsadresse
Impressum
Copyright

English

CARTOGRAPHICA HELVETICA

Hauptseite

Main page in English
Page d'accueil en français

20 Jahre Cartographica Helvetica

Cartographica Helvetica wird 20 Jahre alt: 40 Nummern mit 188 Hauptartikeln verfasst von 134 Autorinnen und Autoren. Total 2172 Seiten zur Geschichte der Kartographie in der Schweiz, in Europa und der ganzen Welt. Verlag und Redaktion bedanken sich herzlich bei allen Autorinnen und Autoren, bei den Abonnentinnen und Abonnenten sowie bei der ganzen Leserschaft.

Het wordt steeds gewoner dat tijdschriften ook digitaal beschikbaar komen. Soms moet er betaald worden om tijdschriftartikelen online te raadplegen, zoals bijvoorbeeld bij *Imago Mundi* (dit jaar 75 jaar) waarvoor een abonnement op JSTOR nodig is. Het zijn vooral bibliotheken en onderzoeksinstituten die een digitaal abonnement op tijdschriften hebben. Andere tijdschriften zijn gratis toegankelijk, zoals bijvoorbeeld bij *Geo-Info* het geval is (www.geo-info.nl > Geo-Info > Geo-Info op het web). Alle artikelen, verslagen en andere bijdragen van dit tijdschrift zijn in PDF-formaat te bekijken en te downloaden. Onze Zwitserse collega's van *Cartographica Helvetica* hebben nu ook alle artikelen op internet gratis beschikbaar gesteld.

Deze toepassing is ontwikkeld ter gelegenheid van het twintigjarig bestaan in 2009 van dit Duitstalige tijdschrift voor de geschiedenis van de kartografie. In twintig jaar zijn 40 nummers verschenen, waarin 188 artikelen zijn gepubliceerd door 134 verschillende auteurs. De Zwitsers hebben ervoor gekozen om de artikelen met een jaar vertraging *full-text* beschikbaar te stellen. Reden hiervoor is dat het anders weinig zin meer heeft een abonnement op het tijdschrift te nemen. De website is in het Duits, Engels en Frans beschikbaar. Er zijn vier manieren op de website om naar artikelen te zoeken: men kan *browsen* in de inhoudsopgave, men kan zoeken op auteur en er zijn indexen op onderwerp en trefwoord. Het is jammer dat

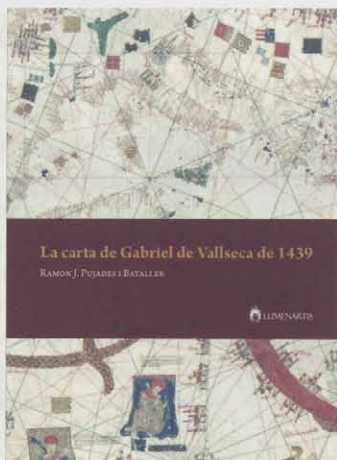
deze indexen niet verder doorgelinkt worden naar de artikelen, zodat er toch weer in de inhoudsopgave gezocht moet worden. Wanneer er op een full-text link geklikt wordt komt de pagina als PDF in beeld. Deze pagina kan ook gedownload worden. Wanneer full-text bestanden bekeken worden, wordt men doorgelinkt naar een andere website: retro.seals.ch, de digitale bibliotheek van Zwitserland waar nog veel meer 'retro-digitized journals' beschikbaar zijn gesteld en waar naar elk woord in een artikel gezocht kan worden. Het enige nadeel hiervan is dat het niet altijd meer even snel duidelijk wanneer er nu alleen in *Cartographica Helvetica* of in alle gedigitaliseerde Zwitserse tijdschriften gezocht wordt.

Inzendingen voor deze rubriek aan:

Sjoerd de Meer

E-mail: de.meer@hccnet.nl

La carta de Gabriel de Vallseca de 1439 / Ramon J. Pujades i Bataller. - Barcelona: Lumenartis, 2009. Geb.- 358 p.; ill. in kl. en z/w - ISBN 13: 978-84-612-3680-0. - prijs € 98,-

In de veertiende eeuw ontstond in het Middellandse Zeegebied de zeekaart of portolaan. Het is een met de hand getekende kaarten, altijd op perkament. Een opvallend kenmerk van de portolaankaart is de vermelding van plaatsen langs de kust, terwijl het binnenland nauwelijks is ingevuld. Daarnaast valt in het oog het dichte netwerk van lijnen die de windrichtingen aanduiden. Deze zijn een hulpmiddel waarmee met behulp van een passer tussen twee vaste

Besprekingen

punten de koers kon worden uitgezet. Het begrip portolaan is afgeleid van het Latijnse woord portus dat haven betekent. Voor portolaankaarten is een groeiende aandacht in de moderne literatuur te bespeuren. Vaak zijn de studies echter in het Italiaans of Spaans gesteld. Vaak blijkt het bij degenen die deze talen niet machtig zijn bij het bekijken van de afgebeelde kaarten, terwijl de verdiepingsteksten onbereikbaar blijven. Iemand die al langer aan de (zee-) weg timmert, is Ramon J. Pujades i Bataller uit Barcelona. In 2007 publiceerde hij in het Catalaans 'Les cartes portolanes: la representació medieval d'una mar solcada'. (Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya; Institut d'Estudis Catalans; Institut Europeu de la Mediterrània; Lunewerg, 2007 ISBN: 108497854144139 788497854146). Onlangs kreeg hij op het ICA-congres in Chili hiervoor de publieksprijs.

Zeer recent publiceerde hij dit boek. Hoewel de titel doet vermoeden, dat dit eveneens een Catalaanse uitgave is, blijkt het boek naast de Catalaanse tekst ook een Spaans en Engelse tekst-deel te bevatten. Wel is het een beetje zoeken. In het Catalaanse deel zijn alle afbeeldingen en bijlagen opgenomen. In de Spaanse en Engelse tekst wordt hiernaar verwezen. Dat betekent een continue bladeren tussen de Catalaanse en Engelse tekst. Maar uiteindelijk is het toch een elegante oplossing om het boek op deze manier ook voor een niet-Catalaans publiek leesbaar te maken.

Het onderwerp van de studie is de uitgave en analyse van de portolaankaart van Gabriel de Vallseca uit 1439. Het is een kaart die uit de wereldliteratuur bekend is. George Sand, de minnares van Frederique Chopin, beschrijft in haar boek *Un hiver à Majorque* uit 1841 dat zij de kaart in de Can Montenegro Bibliotheek zag. Om de kaart uitgerold te laten, werd er een inktpot als gewicht op werd gezet. Deze viel om en de inkt liep over de kaart. Gelukkig viel de schade mee, maar de inkt is nog steeds enigszins te zien.

De kaart bevindt zich al geruime tijd in de collectie van het Maritiem Museum in Barcelona, maar is eigendom van de Biblioteca de Catalunya. De kaartenmaker Gabriel de Vallseca was oorspronkelijk afkomstig uit Barcelona, maar vestigde zich omstreeks 1433 op Majorca. Van hem zijn drie gesigioneerde kaarten bewaard gebleven. De oudste, uit 1439, die in dit boek wordt besproken en de twee andere, respectievelijk uit 1447 (Bibliothèque Nationale, Parijs) en 1449 (Archivio di Stato, Florence). Daarnaast zijn er nog 6 fragmenten van kaarten en nog een anonieme kaart bekend die waarschijnlijk uit het Valseca-atelier komen.

Behalve een biografie van Gabriel de Vallseca, analyseert Pujades i Bataller uiteraard vooral de Valseca-kaart uit 1439. Hij gaat in op de getekende kustlijn. Hij maakt daarbij duidelijk dat de kustlijn niet realistisch is, maar eerder indicatief is. Hij geeft enkele voorbeelden van de (on)nauwkeurigheid van de kaart. Vervolgens gaat hij in op de toponiemen op de kaart. Tony Campbell, niet onbekend (zie zijn website www.maphistory.com) info, heeft de vermelding van toponiemen ooit 'the lifeblood of portolan charts' genoemd. Pujades heeft alle toponiemen met engelengeduld geteld en heeft er 1854 gevonden. Wat bijzonder

Grote collectie landkaarten
en topografische prenten- en boeken

Specialisatie:

IN- EN VERKOOP:

- landkaarten van de Nederlanden:
17 en 7 provinciën;
- landkaarten en prenten van Graafschap Holland:
 - Zeeland;
 - Utrecht;
 - overige provincies Nederland.

Antiquariaat

Dat Narrenschip

Turfkaai 11 (bij de bushalte!)
4331 JV Middelburg
telefoon
0118 674141
mobiel
06 28146967
e-mail
mail@datnarrenschip.nl

Openingstijden:
donderdag
10.00 - 21.00 uur
vrijdag
10.00 - 18.00 uur
zaterdag
10.00 - 17.00 uur

Ook gevestigd te Amsterdam
Singel 315
1012 WJ Amsterdam
Geopend: zaterdag
10.30 - 17.30 uur

www.datnarrenschip.nl

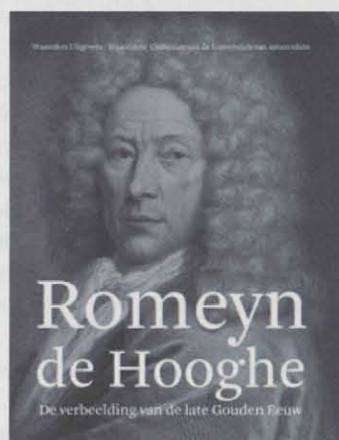
is dat hij deze ook allemaal in een tabel heeft opgenomen waar- bij hij ook de huidige naam achter de toponiem op de kaart heeft vermeld. Onder de toponiemen, komen we ook Nederlandse plaatsnamen tegen, zoals Scussa (Sluis), Brevet (Biervliet), Dordret (Dordrecht) en Masdiepa (Marsdiep). Wel is te merken dat hij soms naar de naam raadt, zo leest hij Grave sant. Hij interpreteert dit als Den Haag, maar het is natuurlijk 's-Gravenzande en Scalinga is niet 'Strandslag Callantsoog, maar naar aangenomen mag worden Terschelling.

De Valsecca kaart uit 1439 is helaas in het boek niet in detail afgebeeld, slechts over twee pagina's. Dit is veel te klein om de namen op de kaart ook daadwerkelijk te zien. De uitgever van het boek heeft hiervoor wel een oplossing bedacht. Samen met het boek is er ook een facsimile van de kaart (formaat 75 x 112 cm) op de markt gebracht. Samen met het boek is dit te bestellen voor het bedrag van € 958,-

Tot slot, voor ons ligt een prachtig boek dat niet alleen informatie verstrekt over één laatmiddeleeuwse kaart, maar ook laat zien hoe we dit soort portolaankaarten kunnen analyseren. Deze analyse is natuurlijk niet alleen toepasbaar voor de laatmiddeleeuwse portolaankaarten. De methode die Pujades toepast, is ook geschikt voor de analyse van zeekaarten uit latere periodes, zoals bijvoorbeeld de manuscriptkaarten van de Verenigde Oostindische Compagnie. Hierdoor heeft het boek nog een extra toegevoegde waarde.

Sjoerd de Meer

Romeyn de Hooghe: De verbeelding van de late Gouden Eeuw / onder redactie van Henk van Nierop, Ellen Grabowsky, Anouk Janssen, Huigen Leeftang en Garrelt Verhoeven; met bijdragen van Judith Belinfante, Henk van Nierop [e.a.]. - Zwolle: Waanders Uitgeverij i.s.m. de Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam, 2008. - Geb., 312 p., ill. in kleur. - ISBN 978 90 400 8557 4. - € 39,95

Als conservator van de prentencollectie van het Maritiem Museum Rotterdam was Romeyn de Hooghe voor mij bepaald geen onbekende. Al jarenlang heb ik zijn werk (letterlijk) in handen en toon het daar waar mogelijk in tentoonstellingen. Maar toch was hij ook wél een onbekende. Want wie was De Hooghe als persoon? Waarom wordt hij altijd geïntroduceerd als een van de beste graveurs en etsers van zijn tijd? Hoe omvangrijk was zijn werk? Wat voor onderwerpen zijn er in zijn werken terug te vinden? Op dergelijke vragen kon ik geen antwoord geven. Mijn verwachtingen waren dan ook hoog en de te beantwoorden vragen talrijk, toen ik het boek ter hand nam. Het is een gewichtig boek (ruim twee kilo) van meer dan gemiddelde grootte. Het geheel oogt zeer verzorgd, van de hoogwaardige omslag met een portret van Romeyn de Hooghe die de lezer met indringende blik aankijkt tot aan de uitstekend gereproduceerde illustraties, het fraaie lettertype en de uitgeba-

lanceerde opmaak die prettig leest en ervaart.

Een indrukwekkende groep auteurs heeft aan het boek bijgedragen: Henk van Nierop, Anna de Haas, Inger Leemans, Joke Spaans, Michiel van Groesen, Donald Haks, Meredith Hale, Adri K. Offenbergh, Huigen Leeftang, Garrelt Verhoeven, Piet Verkruijsse, Elmer Kolfin, Paul Knolle, Marc Hameleers, Truusje Goedings, Margriet Eikema Hommes, Piet Bakker en Dirk Jan Biemond. Zij belichten tezamen de vele facetten rondom de persoon en het werk, alsmede de tijd van De Hooghe.

Eerst maken we kennis met de man Romeyn de Hooghe, geboren in Amsterdam in 1645 en overleden in Haarlem in 1708. De Haas neemt de lezer aan de hand en wandelt door het leven van de beroemde maar ook omstreden graveur en etser. Het waarom hiervan wordt uitvoerig uit de doeken gedaan. De Hooghe komt naar voren als een weinig geliefd man met grote politieke en maatschappelijke ambities. Zoals Leemans hem noemt: "hij mocht dan een bekend en geroemd kunstenaar zijn, beschermeling van Willem III en verheven in de Poolse adelstand, De Hooghe stond te boek als kleptomaan, sjoemelaar, atheïst, libertijn en pornograaf". Van Nierop laat in hoofdstuk 2 aan de hand van eigentijdse portretten zien hoe de tijdgenoten van De Hooghe tegen hem aankeken. Hoofdstuk 13 draagt ook bij aan de kennis over de man Romeyn de Hooghe, door in te gaan op diens streven een tekenschool op te richten in zijn woonplaats Haarlem.

In de hoofdstukken die volgen op de biografie wordt achtereen volgens ingegaan op de verschillende onderdelen van dat omvangrijke oeuvre: de nieuws- en historieprenten, zijn spotprenten, boekillustraties, 'de Joodse prenten' alsmede de Hooghe's bijdragen aan kaarten, atlanten en stadprofielen. Hoofdstukken 16 en 17 behandelen De Hooghe als ontwerper van schilderijen in de burgemeesterskamer van Enkhuizen en ontwerper van kunstnijverheidsvoorwerpen zoals bokalen en kussens. Ook wordt stilgestaan bij de onderwerpen die hij verbeeldde, zoals godsdienst, de wereld buiten Europa en de politiek. In al zijn etsen en gravures is De Hooghe minutieus, verhalend, betrokken bij het onderwerp, veelzijdig. Vooral Kolfin staat stil bij één van de opmerkelijkste kenmerken van de werken: de expressieve gezichtsuitdrukkingen en brede gebaren van de personages.

Een klein puntje van kritiek. Het lijkt alsof de diverse auteurs elkaars bijdrage niet altijd of even goed gekend of gelezen hebben, waardoor onderwerpen meerdere malen behandeld worden (bijvoorbeeld de affaire rondom zijn pornografische prenten, zijn opleiding en zijn oeuvre - zo worden de boekillustraties in minstens drie verschillende hoofdstukken behandeld). Moeten de bijdragen misschien als complementair worden gelezen?

Na alle gedegen en prettig geschreven bijdragen - die mijn vragen uitgebreid hebben kunnen beantwoorden - biedt de publicatie een zogenoemde 'shortlist' van alle door Romeyn de Hooghe geschreven en geïllustreerde boeken in chronologische volgorde. Deze zijn digitaal terug te vinden via de website van de Universiteit van Amsterdam. Geen definitieve bibliografie - zoals de auteurs zelf aangeven - maar voor de ware liefhebber van Romeyn de Hooghe toch zeker het slagroomtoetje op een geslaagde Hooghe taart!

Irene B. Jacobs

Inzendingen voor deze rubriek aan:
Gijs Boink, Nationaal Archief,
Verzameling Kaarten en Tekeningen,
Postbus 90520, 2509 LM Den Haag
E-mail: gijs.boink@nationaalarchief.nl

Varia Cartographica

Kaartencollectie Topografische Dienst veiliggesteld

In tijden waarin papier een ongelijke strijd lijkt te strijden met 'digitaal' en het voortbestaan van vele papieren collecties ter discussie staat, is het verheugend te kunnen berichten dat de kaarten van de voormalige 'Topografische Dienst Nederland' te Emmen definitief veiliggesteld zijn. Een groot deel werd op 10 december 2009 op vierentwintig zwaarbeladen pallets overgebracht naar de Bijzondere Collecties van de bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam.

De vestiging aan het Bendienplein te Emmen, het vertrouwde adres van de Topografische Dienst, is eind december 2009 opgeheven. Al een geruim aantal jaren was duidelijk dat de papieren kaartencollectie van de Topografische Dienst uiteindelijk geen plaats meer was toebedacht in de huidige constellatie, Kadaster Geo-Informatie. Als onderdeel van het Kadaster worden de activiteiten van de dienst nu voortgezet in Zwolle, in één van de acht overgebleven vestigingen van het Kadaster.

De Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam (UvA) heeft met deze overdracht een groot deel van de TD-kaarten geadopteerd, teneinde ze als bijzonder erfgoed van nationaal belang veilig te kunnen stellen. Het is de bedoeling dat de collectie door de UvA ontdubbeld en daarmee deels herverdeeld wordt onder de andere Nederlandse, maar mogelijk zelfs buitenlandse kaartencollecties. De beschikbaarstelling van schaarse tijdelijke ruimte en menskracht, waarmee de UvA de verantwoordelijkheid voor het grootste deel van de collectie aanvaardde, kwam 'om één minuut voor twaalf', begin december 2009, als de best haalbare oplossing uit de bus. Daaraan voorafgaand had het aanpakken van deze ingewikkelde kwestie al geruime tijd op de overlegagenda van de Nederlandse kaartbeheerders gestaan.

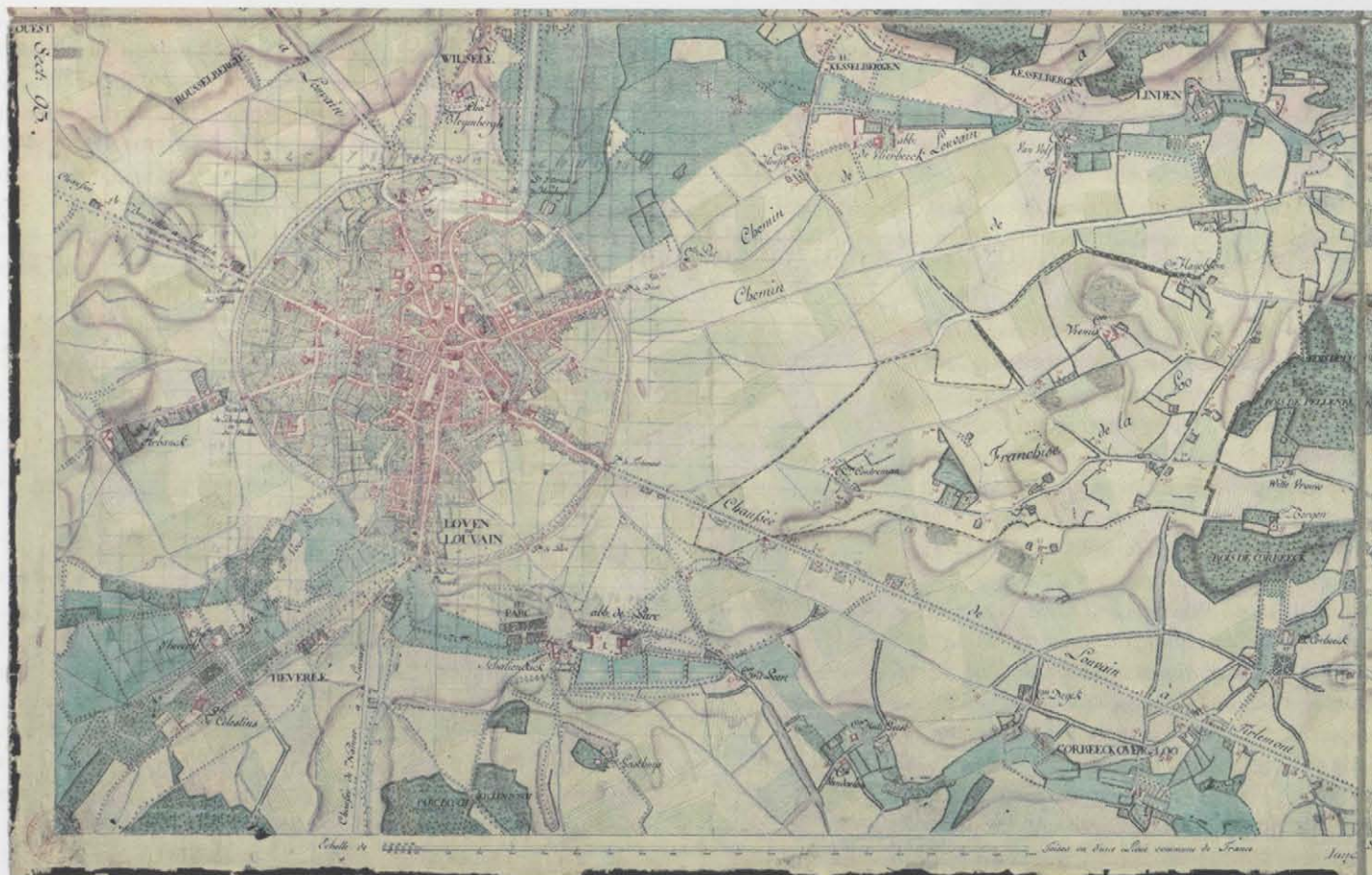
Voor de volledigheid dient opgemerkt te worden dat voor een aantal andere specifieke collectieonderdelen al iets eerder een oplossing in zicht bleek. Belangrijkste instellingen die ook delen

1. Een deel van de op drieëntwintig pallets verhuisde mappen met kaarten, voorlopig ondergebracht in het voormalige kaartenzaalmagazijn van de UB Amsterdam.

aanvaard hebben zijn het Nationaal Archief (veel oude kaartwerken betreffende Nederland en aangrenzende gebieden), het Koninklijk Instituut voor de Tropen (voormalige koloniën), Technische Universiteit Delft en Museum Bronbeek te Arnhem. Bovendien ging al veel langer geleden, medio jaren 1980, veel uniek historisch materiaal naar het toen nog 'Algemeen Rijksarchief' geheten Nationaal Archief in Den Haag. De collectie weerspiegelt de lange geschiedenis van de Topografische Dienst, ooit in de post-Napoleontische Tijd begonnen als Topografisch Bureau en Archief van Oorlog. Niet alleen de eigen output van bijna tweehonderd jaar, maar ook de ruilcontacten die

wereldwijd met zusterorganisaties onderhouden werden, hebben geresulteerd in een massale, brede collectie van voornamelijk topografische kaartseries. Vanzelfsprekend overheerst Europa daarin, maar ook de voormalige 'Overzeese Gebiedsdelen' en andere buiten-Europese territoria zijn vertegenwoordigd. De grote 'bulk' betreft twintigste-eeuws materiaal. De collectie negentiende eeuw is ook aanzienlijk en heel incidentele uitschieters naar de eeuwen daarvóór komen we eveneens tegen. Tussen de grote series zitten ook éénbladskarten verscholen, variërend van auto-kaarten en andere toeristische kaarten tot kaarten betreffende geloof, kindersterfte, kleding en oorlogvoering om maar eens

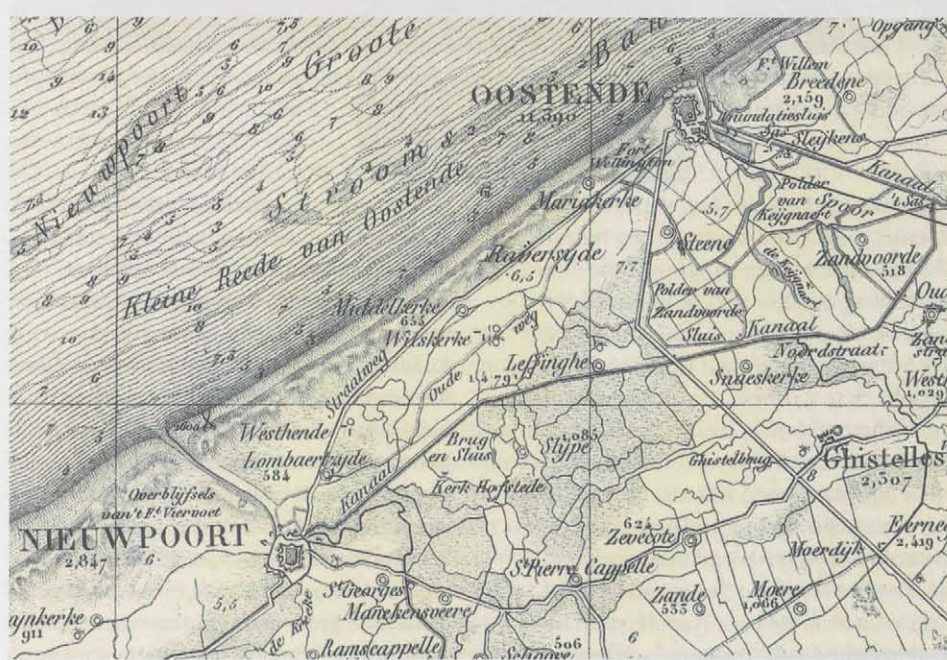
2. Teruggevonden voor het Nationaal Archief: blad 111 van de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden van Graaf de Ferraris, detail met Leuven en omgeving.

wat thema's te noemen. In 1995 werd het aantal gedrukte kaarten van deze collectie nog op 150.000 gesteld. Het uitzoeken, ordenen en herverde-

len door de Universiteits Bibliotheek Amsterdam zal naar schatting een half jaar duren. Er is landelijk (UBU, UBVU, TUD Bouwkunde) veel belangstelling

voor de talloze doubletten en een aantal topografische series. Het terugvinden van twee bladen (65 en 111) van de 275 bladen tellende Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, door J.J. Graaf de Ferraris, stemde het Nationaal Archief in Den Haag tot vreugde. Zij worden spoedig overgedragen en zo herenigd met de daar sinds enkele decennia aanwezige set, die ooit bedoeld was voor de Oostenrijkse keizer, maar die via Koning Willem I in het Archief van de Topografische Dienst terecht kwam. Van de gedrukte versie uit 1777 zullen de meervoudig aanwezige sets ook uiteindelijk hun weg naar openbare collecties vinden. Hetzelfde geldt voor bijvoorbeeld de exemplaren van de 'Choro-Mineralogische en algemeen Hydrographische kaart van een gedeelte der Zuidelijke provinciën van het Koninkrijk der Nederlanden', die in de roerige jaren 1830 tot stand kwam. Na deze operatie zal een groot aantal extra kaartenkasten het leeuwendeel van de collectie gaan accommoderen, deels uitmakend van en een substantiële aanvulling vormend op de UvA- en KNAG-collecties.

Jan Werner

3. Blad Oostende uit 1840 van de Choro-Mineralogische en algemeen Hydrographische kaart van een gedeelte der Zuidelijke provinciën van het Koninkrijk der Nederlanden, opgenomen door de Militaire Verkenningen onder leiding van J.E. van Gorkum (detail).

Mapping Africa from the Ninth to the Nineteenth Century - Parijs, 2 en 3 december 2010

Het CEMAF (Centre d'études des mondes africains) te Parijs organiseert op 2 en 3 december 2010 een conferentie met als onderwerp *'Mapping Africa from the Ninth to the Nineteenth Century - Construction, Transmission and Circulation of Cartographic Knowledge about Africa (Europe, Arab world and Africa)'*. De twintigste-eeuwse koloniale kartering van Afrika is diepgaand onderzocht. Recent onderzoek dwingt echter om over die hierin dominerende westerse invalshoek heen te stappen en een meer globaal perspectief in te nemen, waarin de koloniale periode slechts een onderdeel van een veel langer tijdsbestek vormt. Deze conferentie richt zich daarom op het bestuderen van een geschiedenis van geografische en kartografische kennis over het Afrikaanse continent, die rekening houdt met zowel Europese, Islamitische als Afrikaanse invalshoeken. Meer informatie vindt u op de website <http://www.cemaf.cnrs.fr/spip.php?article455>.

British Library Academic Symposium: Maps in Context - Londen, 14 juni 2010

Een van de vele activiteiten die de British Library dit jaar rondom de tentoonstelling *'Magnificent Maps: Power, Propaganda and Art'* organiseert, is het symposium *'Maps in Context'*. Dit symposium zal gehouden worden op 14 juni 2010 in de Conference Room van de bibliotheek. Recent onderzoek naar kaarten heeft tot doel gehad om door de context waarin kaarten zijn ontstaan te bestuderen, de functies van kaarten beter te begrijpen. Het symposium biedt een evaluatie van de uitkomsten van dergelijk onderzoek. Aan bod komt een scala aan redenen tot het vervaardigen van kaarten: van militair tot toeristisch. Kartografisch materiaal uit de zestiende tot de twintigste eeuw wordt hierbij als voorbeeld genomen.

Deelname aan het symposium is gratis. U kunt zich opgeven door een e-mail te sturen aan highereducation@bl.uk.

Het symposium beslaat de volgende lezingen:

- Constructing the Military Landscape: the Board of Ordnance Maps and Plans of Scotland, 1689-1755 (Dr Carolyn Anderson);
- The Colossus of Rose: Fred W Rose, creator of the Serio-Comic 'Octopus' (Mr Roderick Barron) Map 1877;
- Political use of the crescent moon on sixteenth-century European maps and views of Mexico, Brazil and Protestant Europe (Dr. Lauren Beck);
- 'Un Mapamondo in Portego': The Place of Maps in Sixteenth-Century Venetian Homes (Dr Genevieve Carlton);
- Exhibitionist Map Display (Dr Chris Perkins);
- Mapped in Wool: the Elizabethan Sheldon Tapestry Maps (Dr Hilary L. Turner).

BIMCC Veilingkalender

Van de Brussels International Map Collectors' Circle ontving de redactie dit overzicht van veilingen voor 2010:

Antoine Jacobs - Librairie des Eléphants

Place van Meenen 19
B-1060 Brussels
tel. +32 (0)2 539 06 01
fax +32 (0)2 534 44 47
22 mei en 19 juni 2010

Henri Godts

Avenue Louise 230/6
B-1050 Brussels
tel. +32 (0)2 647 85 48
fax +32 (0)2 640 73 32
www.godts.com
books@godts.com
15 juni, 12 oktober en 7 december 2010

De Eland

Weesperstraat 110,
NL-1112 AP Diemen
tel. +31 20 623 03 43
www.deeland.nl, info@deeland.nl
13 juni, 12 september en 21 november 2010

Paulus Swaen Internet Auctions

www.swaen.com
paulus@swaen.com
12-18 mei, 22-28 september en 1-7 december 2010

Bernaerts

Verlatstraat 16-22,
B-2000 Antwerpen
tel. +32 (0)3 248 19 21
www.bernaerts.be
info@bernaerts.be
27 oktober 2010

Van Stockums's Veilingen

Prinsegracht 15
NL-2512 EW 's-Gravenhage
tel. +31 70 364 98 40/41
fax +31 70 364 33 40
www.vanstockums-veilingen.nl
info@vanstockums-veilingen.nl
6 mei, 2-3 juni, 1-2 september, 3-4 november en 8-9 december 2010

Galerie Gerda Bassenge

Erdener Strasse 5a, D-14193 Berlin
tel. +49 30 893 80 290
fax +49 30 891 80 25
www.bassenge.com
art@bassenge.com
3-5 juni 2010

Bubb Kuyper

Jansweg 39, NL-2011 KM Haarlem
tel. +31 23 532 39 86
fax +31 23 532 38 93
www.bubbkuyper.com
info@bubbkuyper.com
18-21 mei, 23-26 november 2010

Loeb-Larocque

31, rue de Tolbiac, F-75013 Paris
tel. +33 (0)6 11 80 33 75 or
tel./fax +33 (0)1 44 24 85 80
www.loeb-larocque.com
info@loeb-larocque.com
5 november 2010 (Salle Drouot)

Particuliere collectie in bewaring gegeven aan Streekarchief Midden-Holland

Eind maart is de collectie kaarten en plattegronden van Stichting Museum Bisdome van Vliet te Haastrecht in bewaring gegeven aan het Streekarchief Midden-Holland. Het bijzondere van de collectie is het particuliere karakter ervan. Leden van de familie Bisdome van Vliet en de aangetrouwde familie Le Fèvre de Montigny hebben belangrijke bestuurlijke functies bekleed en hadden uitgebreide bezittingen. Uit hoofde van die bezittingen

en functies is de kartografische collectie ontstaan. Deze bestrijkt vooral de periode achttiende en negentiende eeuw. Van uitzonderlijke waarde zijn de autograaf-kaarten van verschillende leden van de familie Le Fèvre de Montigny.

De collectie is symbolisch in ontvangst genomen door de heer Siebe Keulen, wethouder van de gemeente Gouda en voorzitter van het bestuur van het Streekarchief Midden-Holland.

Samengesteld door Peter van der Krogt
(peter@vanderkrogt.net) en Martijn Storms
(m.storms@library.leidenuniv.nl)

Zie ook:
<http://cartography.geo.uu.nl/journals>

Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven

Balk, Louisa, The National Archives of the Netherlands: Manuscript maps and digital access. *e-Perimetron* 4,4 (2009): 203-211, on-line http://www.e-perimetron.org/Vol_4_4/Balk.pdf.

Battjes, Jan, & Egbert Brink, *De historische atlas van Assen*. Assen: Van Gorcum, 2009. - 96 blz. - ISBN 978 90232 4553-7 - € 35,50.

Bont, Chris de, Menno Potjer & Mieke van Veen-Liefrink (eindred.), *'De Betuwe aangekaart': Een historische topografie*. Opheusden: Stichting Tabula Batavorum, 2009 [Jaarboek Tabula Batavorum 'Terugblik' 10]. - ISBN 978-94-90551-01-8.

Carte, Carte des Camps et autres lieux de détention nazis = Kaart van de kampen en andere opsluitingsplaatsen van de nazi's = Karte von den Lagern und den anderen Nazi-Haftzentren = Map of the camps and other nazi detention places 1:1 200 000. Bruxelles / Brussel / Brüssel: IGN/NGI, 2009. - Opmerkingen op verso, aparte index. 22,5 x 85 cm. - € 16.

Dupré, Sven, and Fernand Hallyn, *Early Modern Cosmography: Proceedings of a Congress organized at the Centre for History of Science, Ghent University; Ghent and Louvain, 28-30 May 2008*. Archives internationales d'histoire des sciences 59, 163 (Dec. 2009). Bevat:
- Adam Mosley, The Cosmographer's Role in the Sixteenth Century: A Preliminary Study, blz. 423-439.
- Frédéric Tinguely, Le vertige cosmographique à la Renaissance, blz. 441-450.
- Frank Lestringant, L'histoire comme géographie, l'apocalypse comme cosmographie: l'exemple d'Agrippa d'Aubigné, blz. 451-463.
- Peter van der Krogt, Gerard Mercator and his cosmography: How the Atlas became an atlas, blz. 465-483.
- Lesley B. Cormack, The World at your fingertips: English Renaissance Globes as Cosmographical, Mathematical and Pedagogical Instruments, blz. 485-497.
- Brigitte Gauvin, *Per tabellam huius cosmographiae novae...*: Pierre Martyr d'Anghiera géographe, ou comment élaborer la cosmographie d'un monde nouveau, blz. 499-516.
- Monique Mund-Dopchie, Merveilles des ultimae terrae et traités cosmographiques de la Renaissance: tradition et renouvellement, blz. 517-530.
- Angelo Cattaneo, Orb and Sceptre: Cosmography and World Cartography in Portugal and Italian Cities in the Fifteenth Century, blz. 531-553.

- Victor Navarro Brotons, Aspects of the history of cosmography in Spain in the last decades of the sixteenth century (until 1606), blz. 555-574.

- Mark Rosen, Charismatic Cosmography in Late Cinquecento Florence, blz. 575-590.

- Zur Shalev, Harmony and Reason of State: Intersections of Cosmography and Political Theory in the Early Modern Period, blz. 591-603.

Egmond, Marco van, Collectie kaarten en atlassen van de Universiteitsbibliotheek Utrecht. *Caert-Thresoor* 29,1 (2010): 26-27.

Empelen, Louis van, *Ware afbeeldinge der stadt Jerusalem*: Een onbekende ets van Benjamin Wright uit 1625. *Caert-Thresoor* 29,1 (2010): 16-23.

Haubourdin, René M., 'Digitalisering kadastrale leggers en hulpkaarten 1832-1900: een bron van zorg of hoop?'. *Geo-Info* 7, 4 (2010): 20-22.

Hogenstijn, Clemens, Wilhelm Nagge, Weghuysen door de Provintie van Overijssel: Een toeristische reisgids in beeld en tekst uit de 18de eeuw. Deventer: Stadsarchief en Athenaeumbibliotheek, 2010. - naar de oorspronkelijke uitgave (Deventer, 1724); Opnieuw uitgegeven, ingeleid en toegelicht door Clemens Hogenstijn.

Jansen, Frans, 'Driehoeksmeting bij het Kadaster n.a.v. 125 jaar Rijksdriehoeksmeting'. *Geo-Info* 7, 4 (2010): 4-10.

Kok, Hans, Omslagkaart jaargang 2010: Overzichtskaart uit de Spieghel der Zeevaart van Lucas Jansz. Waghenaer. *Caert-Thresoor* 29,1 (2010): 24.

Krogt, Peter van der, Mapping the towns of Europe: The European towns in Braun & Hogenberg's Town Atlas, 1572-1617, 371-398, in W. Bracke et al. (ed), *Formatting Europe - Mapping a Continent*. (Belgeo: Revue belge de géographie 2008,3-4) [publ. 2009].

Krogt, Peter van der, Joan Blaeu, *Atlas Maior of 1665: De Lage Landen - Belgica Regia & Belgica Foederata, Les Pays-Bas et la Belgique, The Netherlands and Belgium: Alle 63 kaarten van Nederland en België met originele citaten uit Joan Blaeu's Atlas maior van 1665, 'De grootste, schoonste die ooit verschenen is'*, Inleiding en teksten van Peter van der Krogt; directed and produced by Benedikt Taschen. - Kerkdriel: Librero, 2010. - 208 blz. - ISBN 978-90-8998-041-0. € 14,95. - Teksten in Nederlands, Frans en Engels. Heruitgave in Paperback van editie 2006.

- Krogt, Peter van der**, 'Noord boven?', *De Geokrant* 67 (voorjaar 2010): 15-19
- Laurenz, Jürgen**, 'Mittelalterliche Entstehung und frühneuzeitlicher Ausbau der Städte in Midden-Friesland im Spiegel der topographischer Karten', in: Werner Freitag & Peter Johanek (hrsg.), *Bünde - Städte - Gemeinden: Bilanz und Perspektiven der vergleichenden Landes- und Stadtgeschichte*. Köln e.a.: Böhlau Verlag, 2009, blz. 203-262.
- Leeuwenberg, Huib**, "'Een curieus paepgen': Victor Scorel (ca. 1540-1617) kapittelvicaris, landmeter en missionaris". *Jaarboek Oud-Utrecht* 2008, blz. 5-48
- Paesie, Ruud**, Op perkament getekend: Productie en omvang van het hydrografische bedrijf van de VOC. *Caert-Thresoor* 29,1 (2010): 1-8.
- Pérez Rosales, Laura, & Arjen van der Sluis**, *La Nueva España en la cartografía Holandesa XVI-XVIII = Nieuw Spanje in de Nederlandse cartografie XVI-XVIII*. México: Embajada del Reino de los Países Bajos, [2009]. - 136 blz. - geen ISBN.
- Schilder, Günter**, 'Visschers Wandkarte der Siebzehn Provinzen (1636) und ihr Pendant auf Vermeers Malkunst' = 'Visscher's Wall Map of the Seventeen Provinces (1636) and its Counterpart in Vermeer's', in: Sabine Haag, Elke Oberthaler & Sabine Penot (eds.), *Vermeer: Die Malkunst*. Wien: Residenz Verlag, 2010: 77-91, 290-295
- Van Brussel, Marcel**, The passage between the Atlantic and Pacific Oceans: The Dutch and Flemish contributions to the discovery. *BIMCC Newsletter* 36 (Jan. 2010): 15-21.
- Vliet, Jeroen van der**, 'Erfgoed op de kaart gezet'. *E-Data&Research* 4, 4 (2010), blz. 4.
- Waning, Jan W. van**, Châtelain's Atlas Historique: New evidence of its autorship. *IMCoS Journal* 120 (Spring 2010): 7-15. - Uitgegeven te Amsterdam tussen 1705 en 1739.
- Werner, Jan**, 'Kaartencollectie Topografische Dienst veiliggesteld'. *Geo-Info* 7, 4 (2010): 18-19.
- Werner, Jan**, 'Kaartencollectie Topografische Dienst in veiligheid'. *Geografie* 19, 3 (2010): 9 - [rubriek 'Kaart in beeld'].
- Wladimiroff, Igor**, Eygenhandig gepeylt en ontworpen: Nicolaas Witsen en de kartering van de 'Suyderzee'. *Caert-Thresoor* 29,1 (2010): 9-15.

Inhoud historisch-Kartografische tijdschriften

e-Perimtron 4,3 (2009)

- On-line tijdschrift: <http://www.e-perimtron.org>
- Adami, Andrea, 'From real to virtual globe: new technologies for digital cartographic representation' (blz. 144-160).
- Bower, David I., 'A method of estimating mean errors in areas on a map from the errors in point separations' (blz. 161-167).
- Iturrioz Aguirre, T., A. Fernández-Wytenbach, M. A. Bernabé-Poveda, & A. Cattaneo, 'The affective perspective of early maps' (blz. 168-179).
- Balletti, C., & F. Guerra, 'Image matching for historical maps comparison' (blz. 180-186).
- Tsioukas, Vassilios, 'Web georeference of historical maps' (blz. 187-191).
- Buonora, Paolo, 'Digitization, online utilization and preservation of cadastral very large format cartography' (blz. 192-198).
- Tonini, Camillo, 'Survey and digital representation of globes: a new collaboration between Correr Museum and the University Iuav of Venice' (blz. 199-202).

e-Perimtron 4,4 (2009)

- Balk, Louisa, 'The National Archives of the Netherlands: Manuscript maps and digital access' (blz. 203-211).

- Jobst, Markus, 'Neo-cartographic interlacement as barrier for Cartographic Heritage' (blz. 212-220).
- Bitelli, G., S. Cremonini, & G. Gatta, 'Ancient map comparisons and georeferencing techniques: A case study from the Po River Delta (Italy)' (blz. 221-233).
- Gartner, Georg, 'Applying Web Mapping 2.0 to Cartographic Heritage' (blz. 234-239).
- Contò, F., G. Fanello & M. Pillon, 'An information system for historical Cadastre of Venice' (blz. 240-246).
- Tsorlini, Angeliki, 'Spatial distribution of Ptolemy's Geographia coordinate differences in North Mediterranean eliminating systematic effects' (blz. 247-266).
- Salvadori, S., & C. Poggetti, 'Historical cartography in archival contexts: new technological perspectives' (blz. 267-271).

Der Globusfreund/Globe Studies 55-56 (2009, f. 2007/2008)

- Obhof, Ute, 'Der Erdglobus, der Amerika benannte: Die Überlieferung der Globensegmente von Martin Waldseemüller = The Terrestrial Globe that named America: On historical preservation of Martin Waldseemüller's gores' (blz. 13-21).
- Horst, Thomas, 'Der Niederschlag von Entdeckungsreisen auf Globen des frühen 16. Jahrhunderts = Traces of Voyages of Discovery on Early 16th-Century Globes' (blz. 23-38).
- King, Robert J., 'Der 'Jagiellonische Globus', Utopia und 'Jave la Grande' = The 'Jagiellonian Globe', Utopia and 'Jave la Grande' (blz. 39-52).
- Sykes, James, 'Der Erdglobus in Raphaels 'Die Schule von Athen' = The Terrestrial Globe in Raphael's 'The School of Athens' (blz. 53-73/53-72).
- Dolz, Wolfram, 'Der große Manuskriptglobus von George Engelmann aus dem Jahre 1690 und dessen Restaurierung = George Engelmann's large Manuscript Globe of 1690 and its Restoration' (blz. 75-84/73-81).
- Schneider, Ulrich, 'Die Verwirklichung literarischer Utopie: Zur Genese des 'Gottorfer Globus' = A Literary Utopia Realised: On the Genesis of the 'Gottorf Globe' (blz. 85-92/83-90).
- Scianna, Nicolangelo, 'Neue Erkenntnisse über Vincenzo Coronellis Geburt und sein Libro dei Globi = New Findings on Vincenzo Coronelli's Birth and his Libro dei Globi' (blz. 93-102/91-99).
- Utsunomiya, Yojiro, 'Die Menge geographischer Informationen auf 'Betts' tragbarem Erdglobus = The Amount of Geographical Information on 'Betts's Portable Terrestrial Globe' (blz. 103-114/100-110).
- Cook, Paul, 'Röntgenbilder von Globen des National Maritime Museums, Greenwich = X-radiography Images of Globes at the National Maritime Museums, Greenwich' (blz. 115-129/111-124).
- Newig, Jürgen, 'Der Rollglobus 'N' = Rolling Globe 'N' (blz. 131-138/125-131).
- Dekker, Elly, 'Merkmale des ersten griechischen Himmelsglobus = Featuring the first Greek Celestial Globe' (blz. 139-159/133-152).
- Pelletier, Monique, 'Wissenschaftliche Kontakte, Bestrebungen und finanzielle Probleme der Familie 'd'Estrees' = Scientific Connections, Ambitions and Financial Difficulties of the d'Estrées Family' (blz. 160-168/153-160).
- Schowalter-Hay, Oliver, & Margit Kaye, 'Benjamin Franklins geheimnisvoller Globus - entschleiert = Benjamin Franklin's Mystery Globe - Unveiled' (blz. 169-172/161-164).
- Engel, Patricia, 'Die Bedeutung alter Texte zur Globenherstellung, dargelegt am Beispiel der Restaurierung des 'Schrester-Jüttner-Globus' der Österreichischen Nationalbibliothek = The Importance of Historical Source Texts as Proofs of Globe Making, Presented at the Example

of the Conservation Treatment of the 'Schrester-Jüttner-Globe' of the Austrian National Library' (blz. 173-189/165-181).

IMCoS Journal 120 (Spring 2010)

Waning, Jan W. van, 'Châtelain's Atlas Historique: New evidence of its autorship' (blz. 7-15).

Brown, Wesley A., 'Pike's Peak: Early ascents that put Pikes Peak on the map' (blz. 17-21).

Batten, Kit, 'Burg Horneck: Maps in Horneck Castle, Southern Germany' (blz. 25-28).

Bracke, Wouter, 'Vincenzo Coronelli: Two globes in the Royal Library of Belgium' (blz. 30-31).

Longenbaugh, Dee, 'Dividing Two Continents: The Strait of Anian Revisited' (blz. 37-41).

Smith, Richard, 'Little Known Cartographies: An occasional series - José Andres Cornide de Folgueira y Saavedra' (blz. 45-47).

The Portolan 77 (Spring 2010)

Caldwell, Larry, & Michael Buehler, 'Picturing a Networked Nation: Abraham Bradley's Landmark U.S. Postal Maps' (blz. 7-25).

McGuirk Jr., Donald L., 'The Forgotten 'First Map with the Name of America' (the 1520 Apianus World Map); History, Census and Comparison with the Waldseemüller 1507 World Map' (blz. 26-36).

Mingus, Matthew D., 'Postwar Cartography and the Struggle to Build (and Destroy) the World Picture: A Few Case Studies' (blz. 37-46).

Trachtenberg, Daniel, 'Maps on Antique American Grandfather Clocks' (blz. 47).

MERCATOR

Achter Clarenburg 2

3511 JJ Utrecht - NL

Tel. 030-2321342

Bezoek op afspraak.

In- en verkoop: **antiquarische boeken**

prenten

decoratieve grafiek

Brede sortering:

- Geïllustreerde drukken 15-19e eeuw
- Topografie
- Atlassen
- Reisboeken
- Oude kunstgrafiek
- Natuurlijke historie

**Antiquariaat
Plantijn**

Ginnekenmarkt 5 - 4835 JC Breda

Telefoon: 076 560 44 00

Mobiel: 06 532 994 10

E-mail: dieter.d@planet.nl

www.plantijnmaps.com

P.J. KIPP
RESTAURATIE-ATELIER

Abstederdijk 309
3582 BL Utrecht
Telefoon (030) 2516010

**Archivering, conservering en restauratie
van kaarten en collecties**

- Conservering en restauratie van kaarten met behoud van authenticiteit
- Verzorging van grote formaten, inclusief passepartout en lijstwerk
- Vervaardiging van zuurvrije dozen
- Beschrijving en restauratie van tekeningen, kaarten, atlassen, reisverslagen, boeken etc.
- Doen van onderzoek en maken van een inventaris of catalogus van kleine collecties

antiquariaat
SANDERUS

Nederkouter 32
9000 Gent - Belgium

Tel. +32 9223.3590 - Fax +32 9223.3971
E-mail: sanderus@sanderusmaps.com

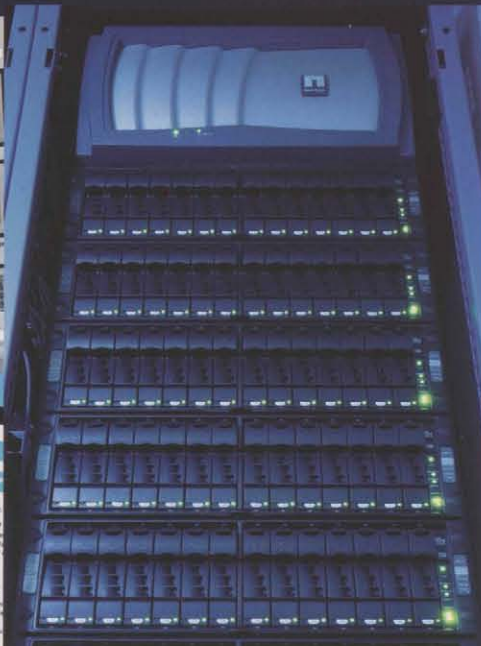

Early Antique Maps & Atlases

www.sanderusmaps.com

PICTURA

Voor een compleet traject

Publiceren website webwinkel e-learning Beheren dataentry EAD-editing Hosting
duurzame digitale opslag database Digitaliseren schilderij foto boek kaart
document bouwtekening fiche microfilm film Fotografie interieur object 3D-shot

www.pictura-im.nl

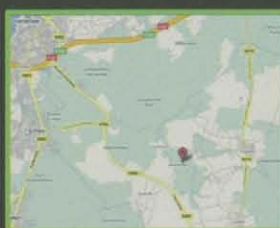

Staverden Map Fair

Een kasteel vol antieke landkaarten & decoratieve grafiek

Beleef de 1e Internationale Antieke Kaartenbeurs op kasteel Staverden
Exclusief op vrijdag 1 oktober en zaterdag 2 oktober 2010

Tijdens de "Antique Map Fair" dagen zal een groot aantal Europese antiquaren aanwezig zijn
Specialismen: Antieke Landkaarten, Decoratieve Grafiek, Zeldzame Atlassen en Geografische Boeken

Openingstijden en prijzen:

Vrijdag 01 oktober 2010 van 14.00 uur tot 20.00 uur

Zaterdag 02 oktober 2010 van 10.00 uur tot 18.00 uur

De toegang tot de beurs bedraagt Euro 6,- Let wel: pinmogelijkheden zijn zeer beperkt

Er is voldoende gratis parkeergelegenheid

Taxivervoer Taxi Centrale Ermelo: NS station Ermelo – Staverden v.v slechts € 4,- p.p. per enkele rit

www.staverdenmapfair.nl

Staverden Map Fair - Kasteel Staverden - Staverdenseweg 283 - 3852NV Ermelo

Staverden Map Fair is geïnitieerd door Cartografisch Antiquariaat Edward Wells BV te Staverden en wordt gesponsord door:

